

WID-LC

PT

2640

.Z69

Š 5

x

HD WIDENER

HW 9EMJ 6

SUDERMANN

KINETS ' SODOMOVI

-LC

0

9

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

-LC

0
9

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

д
ГЕРМАН ЗУДЕРМАН.

Кінець Содомові

Драма на 5 дій
Переклала М. Загірня.

Драми й комедії.

Переклад під редакцією Б. Грінченка.

1. **Ібсен Г.** Підпори громадянства. Ком. на 4 дії, пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 16 мая 1907. № 5693. Ц. 30 к.
 2. **Ібсен Г.** Ворог народів. Ком. 5 д. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 11 окт. 1907. № 10606. Ц. 30 к.
 3. **Ібсен Г.** Примари. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 нояб. 1907. № 16712.
 4. **Шірбо О.** У золотих кайданах. Ком. 3 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 7 янв. 1908. № 1864.
 5. **Метерлінк Ш.** Монна Ванна. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 18 дек. 1907. № 1865.
 6. **Зудерман Г.** У рідній сем'ї. Др. 4 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 февр. 1908. № 1987. (Прав. Вѣстн. 16 марта 1908, № 62).
 7. **Ібсен Г.** Нора. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2659. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
 8. **Ібсен Г.** Гедда Габлер. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2651. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
 9. **Гаутман Г.** Візник Геншель. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 марта 1908, № 3117. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
 10. **Шніцлер А.** Забавки. Др. 3 дії. Ц. 30 коп. Пер. Б. Грінченка. Дозв. до вистав 28 юля 1908, № 7014.
 11. **Шіллер Ф.** Вільгельм Телль. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ціна 30 коп.
 12. **Ібсен Г.** Жінка з моря. Др. 5 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 сент. 1908, № 8355.
 13. **Гаутман Г.** Перед сходом сонця. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп.
 14. **Зудерман Г.** Кінець Содомові. Др. 5 д. Пер. М. Загірньої. Ціна 30 коп.
- Б. Грінченко.** Драми й комедії. I. Ясні зорі. Др. 5 д. II. Нахмарило. Ком. 3 д. III. Степовий гість. Др. 5 д. IV. Серед бурі. Др. 5 д. V. Арсен Яворенко. Др. 5 д. Ц. 1 р. 50 к. Дозв. до вист. перші чотири 1 мая 1902, № 3654—3657, а остання по рукопису, без третьої дії, під заголовком: „На громадській роботі“ 16 февр. 1904, № 1780.
- Грінченко Б.** На новий шлях. Др. 5 д. Дозв. до вист. 5 іюня 1906, № 5216 („Прав. Вѣст.“ 1906. № 141). Ц. 30 к.
- Грінченко Б.** Миротвориці. Жарт на 1 дію. Ц. 10 коп. Дозвол. до вист. в 27 авг. 1908, № 7896.

ГЕРМАН ЗУДЕРМАН.

Кінець Содомові.

Драма на 5 дій.

Переклала М. Загірня.

WID-LC

PT

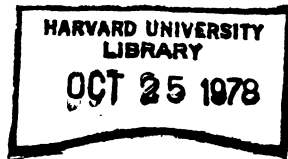
2640

.269

55

X

✓

UKRAINIAN INSTITUTE

LIBRARY GIFT

UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

КИЇВ.

Друкарня 1-ої Київської Друкарської Спілки.

Трьохсвятительська 5. Телеф. 1069.

1908.

Люде:

Жак Барчиновський.

Ада, його жінка.

Кітті Таттенберг, її небога.

Доктор Вейсе, письменник.

Дробиш, член санітарної ради.

Пані Ельза Шенлейн.

Пані Ельза Меєр.

Зігфрід Меєр, її діверь.

Доктор Бруно Зіскінд, референдарій судової палати.

Професор Ріман, маляр.

Яніков, управитель на фермі.

Марія, його жінка.

Віллі, їх син.

Крамер, кандидат на вчителя.

Клерхен Фреліх.

Теодор Франк

Людвиг Мецнер } гімназисти.

Фріц Домне

Роза, покоївка у Барчиновських.

Мінна, наймичка у Янікових.

Слуги.

Гості.

Діється в Берліні в наш час.—У третій дії дві
одміни.

ПЕРША ДІЯ.

Вітальня у Барчиновських.—За нею зала до танців, на половину закрита широкими завісами; найголовніша окраса в їй на стіні—малювання: „Кінець Содомові“. Праворуч двері в передпокій; ліворуч двоє дверей: ті, що далі—в парадні світлиці; ті, що ближче—в коридор. Ліворуч спереду стоїть низька м'яка канапа-оттоманка, на їй тигряча шкура; біля канапи столик. Праворуч спереду стіл та крісла. Далі канапа в кутку і т. и. Вся обстановка в вередливо-марнотратному стилі.

СЦЕНА I.

Доктор Вейсе, професор Ріман, Роза, згодом член санітарної ради Дробиш.

Роза (заступає дорогу докторові Вейсе, що ввійшов правими дверима). Вибачайте, пане докторе, пані нема.

Вейсе (чоловік років білих як тридцять, лисий, пенсне в черепаховій оправі, темна, підстрижена клинцем, борода, вуси мов у kota, рухи непокійні й швидкі, убраний небало-елегантно; говорить швидко, часом занадто виразно й гостро). Ну, ну! (Лівиими дверима ввійшов Дробиш). А, пан Дробиш! (Іде йому назустріч і подає руку). Ви од пані Ади?

Дробиш (старий; миришаві сиві кучері; хитрий усміх, рухи нагадують жіночі) Ег—ге...

Вейсе. Як там вона?

Дроб. (усміхається). Та... так собі...

Вейсе. Нерви?

Дроб. (*усміхаєть ся*). Ох, нерви... Ну... і нудьгуємо.

Вейсе. А, так...

Дроб. До побачення! ;

Вейсе. Будьте здорові

Дробиш (*подає руку Вейсові і злегка вклоняється Ріманові, що стоїть недалеко від дверей*).

СЦЕНА II.

Ті, що й були, без Дробиша.

Вейсе (*сідає на крісло*). Розо, серденько, це ви недобре зробили.

Роза. Мені гостро наказано нікого не пускати, опріче тих, кого закликано.

Вейсе. Та що ж тут сьогодні?

Роза. Репетіція кадрілі, що танцюватимуть у той понеділок на святі.

Вейсе. Он що!..

Роза. І наша пані танцює.

Вейсе (*сам собі*). Не танцюватиме вона! (*Голосно*). Роспусьте волосся і—в скоки?

Роза. А так.

Вейсе. І пан Яніков, наш красень Віллі, теж танцює?

Роза. Авжеж. Пан Віллі ж і все убрання малював.

Вейсе То він прийде сюди?

Роза. Пані вже з годину його дожидає.

Вейсе (*випростує ноги*). То й добре! Ми тут його й підождемо.

Роза. Як пан доктор схочуть. От тільки що пані скаже!.. (*Виходить, знизуючи плечима*).

СЦЕНА III.

Вейсе, Ріман.

Ріман (*років під тридцять. Убрання пів-буржуазне, пів-художницьке; поводить ся невміло, рухи*

незграбні, висловлюється важко, але точно). Ви мене зовсім збентежили, докторе.

Вейсе. Ат, дурниця! У такій господі можна собі це дозволити.

Ріман. Може ви... дуже близькі тут... ви славетний чоловік... але я...

Вейсе. Ну, то що?.. Хіба ви не мій клієнт? Хіба я не придбав собі священного права на вашу віру до себе тим, що ось уже чотири роки лаю ваші малюнки в своїх критичних писаннях? А тут зненацька ви з'являєтеся до мене в хату і простодушню розпитуєтеся, де живе ваш друг Віллі Яніков.

Ріман. Я сьогодні тільки приїхав і через те...

Вейсе. Та я ж вас не докоряю... Де він живе, я не знаю... Та й нащо знати, де живуть мужчини?.. Де його можна здібати, це я можу вам сказати... Отут, добродію, отут і єсть лєвова пєчєря... або, кращє,—лєвицина. Тут ми його й спіймаємо.

Ріман. Що він тут робить?

Вейсе (*мов не чує*). Ви, здається, разом з ним в академії були? (*Ріман киває, що так*). Але ж ви на добрих десять років старіші за його.

Ріман. Еге, я запізнився... Я і в його батьків на селі не раз гостював. А потім, як я перед кількома роками став учителем у Карлсрує, то вже менче про його чув... Раз тільки, як маєток його батьків поціновано й продано...

Вейсе. Він попрохав у вас грошей?

Ріман (*трохи подумавши*). Ні.

Вейсе. А, Боже, та ми тут усі позичаємо!

Ріман. А потім удруге, як йому на межинародній виставі в Брюсселі дано велику премію.

Вейсе. За „Кінець Содомові“?

Ріман. Еге.

Вейсе. Хочете цю річ бачити?

Ріман. Два роки прагну цього.

Вейсе. Хочете, я зроблю чарування і ви побачите?

Ріман (сміється). Як що зможете.

Вейсе. Ну, дивіться ж! (Дме собі на пальці і показує назад). Там!

Ріман. Ви глузуєте з мене?

Вейсе. Ну, то дивіться!

Ріман. (Стоючи між завісами, схвилюваний). Правда... Ось воно...

Вейсе. Ну, що ж воно говорить вашому професорському серцеві?... Бачите, тисячу разів мальовано на цей сюжет... Але як? Спереду на скелі—чесний Лот, а круг його такі ж, як він, воли та осли; трохи позаду його жінка, що покійно стала соляним стовпом, а ще позаду оддалік видко щось—так наче три сірники горять... І от прийшов наш Відлі... Сміливо вскакує він у Содом, що вже гине... Он улица вже вся в полум'ї... Мужчини, жінки—голі, п'яні—саме такі, які вони були на оргії. Гляньте на отой гурт праворуч... Це я зву уникатися тілом... Ну?..

Ріман. Боже, який з мене квачомаз! А все ж я не хотів би таке сотворити.

Вейсе. Заспокоймося краще на філософії зеленого винограду.

Ріман. Ви мало мене знаєте. А що він тепер робить?

Вейсе. Ви ж чули. Танцює кадрили і крає убрання.

Ріман. А, Боже! скажіть же серйозно.

Вейсе. Та я—нечистий зна як серйозно кажу, голубе!

Ріман. Ви мене лякаєте.

Вейсе. Та, Боже, нічого ж немає такого дуже вже поганого. У розвитку мало не кожної людини буває час, коли щось от мов переломиться...

І це так і повинно бути. Тих ясных високостей, до яких досягли Гете, Бісмарк, Блейхредер, справді не всі можуть досягти. Не можна сказати, що відразу гинеш, а так помалу зсуваєшся вниз. От гляньте на мене. В провінції мене величають славетним, і розгорніть яку хочте газету, то вже запевне знайдете моє прізвище... То я орден одібрав, то кінь мій поносив мене... ну й про інші нещасливі випадки... І все ж я так страшно зледащів... Ліріці моїй давно вже капут... Нічого вже з себе не витягну... Тоді я вкинувся в критику... Попереду собака вив, тепер кусає... Ох, а який я бравий був тоді, як у кожній німецькій шахві з книжками мав і я почесне місце поруч з куховарською книгою Гедріети Давідіс та з „Сем'єю Бухгольців“!.. Як тоді в мені все грало!.. А тепер... Зосталася сама гуща... маразм, старість, духовна смерть... Ех!.. Як на вашу думку: через таке сумне становище чи не положити ноги на стілець? (*Робить це*).

Ріман. А Віллі Яніков?

Вейсе. Ну... робить так саме.

Ріман. Але як?.. через віщо... що?..

Вейсе. Ото дитяча душа!.. Через віщо гине мужчина? Він цього не знає!

СЦЕНА IV.

Ті, що й були. Барчиновський увіходить лівими передніми дверима.

Вейсе. Оцей вам одмовить. (*Недбало вітається з Барчиновським за руку*). Скажіть, приятелю... Ви вибачаєте? (*Помалу спускає ноги з стільця*). Через віщо гине мужчина?

Барчиновський (*типовий біржовик, але обличчя не семитське. Років під сорок; обстрижене біляве волосся, закручені вусики, натяк на гостреньку бо-*

рідку, занадто елегантно вбраній, ситенькій, силкується ходити браво). Хе—хе—хе!.. Питання!.. Через карти... або через...

Вейсе. Ну та ви—звісно!.. Вам навіть од шклянки молока могла б смерть статися. Як би вас примусити хоч раз лягти спати раніше ніж у половині п'ятої години ранку, то ви з переляку вже б не прокинулись.

Барч. Жартує... Хе—хе—хе... Жартує... Завсідди жартує... *(Лягає Вейсе по плечі).* Але він гарний хлопець! *(Подає руку Ріманові).* А вас чому так довго не було? Дуже зрідка починаєте до нас зазирати... Це недобре... Приходьте колись пообідати з нами.

Ріман *(збентежений).* Вибачайте... я...

Вейсе. Цсс!.. Уважайте!.. Через жінчину гине мужчина!

Барч. Ну, натурально!.. Чого про це й питати?.. А я завсідди думав, що ви пікантна людина. А от учора я чув на біржі щось зовсім новеньке.

Вейсе. Хай удруге. Наш друг не любить таких дотепів.

Барч. А! Не любить? Ну, то й не треба. А ви пожалієте... Панове, зважаючи на те, що ви не до мене сюди приходите...

Вейсе... то прошу вас, будьте не як у себе дома.

Барч. Це дотеп середньої вартости. Ну, то... *(Подає їм руку).*

Вейсе. Бувайте здорові! Бувайте! *(Лягає знов як і попередю. Барчиновський виходить).*

СЦЕНА V.

Ріман, Вейсе.

Ріман. Невже це?..

Вейсе. Авжеж господарь.

Ріман. Чому ж ви мене не познайомили?..

Вейсе. Я ж вам казав,—що в таких господах можна без цього.

Ріман. Але він, здається, вважив мене за когось иншого.

Вейсе. Ні. То він тільки удає... Нічогосінького такого він не думав... Та й де ж таки чоловікові знати всіх гостей своєї жінки!..

Ріман. А хто ж він?

Вейсе. Робить діла.

Ріман. Які діла?

Вейсе. Не погані, як бачите.

Ріман. Я питаю, які ж саме діла?

Вейсе. Я не роспитую людей про їх таємниці.

Ріман (*ніби сам до себе*). І тут пробуває він..

Вейсе. Не поспішайте, будь ласка! Ви ще не знаєте дам у цій господі... Оцей добродій—це тільки калитка на двох ногах... Та він тут і не буває... Іноді тільки, як треба, щоб був тут і господар, пані Ада показує його гостям разом з иншими курйозами. Але це не часто... Бо він приносить сюди якийсь кокотний дух, що ще дуже зопсував би атмосферу в її салоні.

Ріман. А ця пані—що воно?

Вейсе. Ця пані—ого! Це жінка—ого-го! Вони вся—нерви і гонор. Удає страшно палку, але холодна, холодна, як ніс у собаки... Заманулося їй грати доброго генія великих людей... Але з ним непевна справа: прийде раз та й уже. Через те не можучи бути генієм великим людям, вона стає хоч злим духом малим... Єсть тут і небога—гарненьке бісеня з досить таки попсованою фантазією... А втім, їдять тут чудово. Спеціальні бельгійські пулярки... Але у всьому занадто багато трюфелів (*сумно*), а трюфелі, знаєте...

СЦЕНА VI.

Ті, що й були, Кітті.

Кітті (*її ще не видно*). Де ж він? Де він подівся?
Вейсе. Небога.

Кітті увіходить—струнка дівчина середнього зросту, огрядненька, рухи раптові, але гарні. Говорить вільніше, ніж звичайно в такі літа, роблено-сміливо, раптово, але якось невпевнено. Щира, зважлива, підпадає непорядному говові, що паує в цій господі, і сама так робить трохи несамохить.

Кітті. Тьотя Ада кланяється вам, пане докторе; ви—безсоромний.

Вейсе (*показуючи на Рімана*). Ай-яй, Кітті!

Кітті. Я добре знаю пане гостю, що так не годиться. Та дарма. Ми тут завсігди говоримо таке, чого не годиться, бо це оригінально.

Вейсе (*знайомиць*). Професор Ріман... Панна Кітті Таттенберг.

Кітті. Додайте вже і всі мої „прикмети“.

Вейсе. Має вісімнадцять років... удає з себе наївну...

Кітті. Ну, одначе!

Вейсе. Має півмільйона посагу і трьох тіток, од яких матиме спадщину.

Кітті. Далі!

Вейсе. Шукає чоловіка.

Кітті. Так! (*Простягає руку*). Може ви мені чоловіка привели, пане професоре?

Вейсе. Не поспішайте так, Кітті!

Кітті. Ну, хіба ж не любий він, як на лірика?.. Я в його закохана. Всі його вірші можу проказати з голови. (*З почуванням*). „Як би в тебе ще мати була“... Ох, ні, ні одних віршечків не знаю. Але він любий... Він мені навіть одного разу на віялі написав:

Годі вже тобі, дитино,

Все питати про кохання,—

Стану злодієм я в тебе,
Відказавши на питання.

Подобається вам це?

Ріман (*здивовано дивлючися на Вейсе, говорить непевно*). О, дуже...

Кітті. Як на мене, це занадто непристойно... На-че вже я справді так дуже в його допитувалась... Трошечки... Господи... Зовсім трошечки... Та й поет... Господи... це ж власне й не мужчяна... Так, щось ніби стара тітка... Таки ж завсігди знаєш, де спитися.. Не така ж уже я дурна... Зважаючи на вашу краватку, пане професоре, ви художник?

Ріман (*сміється*). Ви вгадали, панно.

Кітті. Знаєте ви „Кінець Содомові“?

Ріман. Оце зараз любував на його.

Кітті. Еге, малювання чудове, а той хто його малював—поганий.

Ріман. Коротко й зрозуміло.

Кітті. О, що тільки він про себе думає!.. Як дивиться на таких, як я... Отак-о! Це значить: чо-го ти, дівча, тут сидиш? іди собі в дитячу хату— наша розмова за-для заміжних. Ах, які люде не-гарні, пане професоре! Ні один порядний мужчяна не залицяється до нас, молодих дівчат. А все до паній. Ну, тьотя Ада, звісно, варта того. Ви знаєте тьотю Аду?

Ріман. Ні, не знаю.

Кітті. О, вона чепурна... І розумна... Тільки не розумію, як їй може подобатися пан Яніков... А він їй дуже подобається... се б то і він за нею божеволіє... Він її зве своєю Егерією. Хотіла б я знати, через віщо... Він же нічогісінько вже не робить... Тільки лінується.

Вейсе (*до Рімана*). От із уст дітей та недоростків... А тепер, Кітті, вже й годі, бо пан професор найкращий друг Віллі.

Кітті. От так ускочила!.. Ну, та дарма... може-

те все йому переказати.—Але як що вам це неприємно, то мені дуже жалко.

Вейсе. Він на це не зважить.

Кітті. Та, на мої слова ніколи не зважають... Ніколи.. Мабуть не так я поведюсь як треба... Але справді я добрий хлопчина, пане професоре... Та тільки тут ніколи не доводиться виявити себе.

СЦЕНА VII.

Ті, що й були, Роза увіходить лівими дверима.

Роза. Пане докторе, вас пані просять до себе на хвилинку. (*Виходить*).

Кітті. А що! Буде вам!

Вейсе. Скористуйтеся з tête-a-tête і закрутіть йому голову. Він батько сем'ї.

Ріман (*з докором*). Але ж, докторе!..

Кітті. Ха—ха—ха—ха!

СЦЕНА VIII.

Ріман. Вам сподобався цей жарт?

Кітті (*збентежилася*). Тепер, як ви звернули на його мою увагу, то—ні. А так звичайщо—звикаєш до такого.

Ріман. Ви в цій господі виховувалися?

Кітті. А, ні! Я тут усього з рік. Нетямуща дитина з села опинилася в самому осередкові культури. У тії тітки мені було дуже нудно. Так я і втекла від неї.

Ріман. Таки справді втекли?

Кітті. Еге. Бачите, яка я!

Ріман. І сподобалася вам така культура?

Кітті (*дивиться на його здивовано, тоді говорить уперто*). Авжеж сподобалася.. І чому ж би вона мені не сподобалася?.. А коли ви, пане професоре стали другом панові Янікову?

Ріман. Та вже тому років з вісім. Ми обидва вчилися в одного вчителя і дуже його любили.

Кітті. Мабуть він тоді був зовсім не такий, як тепер?

Ріман. Сподіваюся, що ні.

Кітті. Який же він тоді був?

Ріман. Чули ви Нібелунгів?

Кітті. Ну, хто ж їх не чув!

Ріман. Ну, то ми його називали молодим Зігфрідом.

Кітті. Він був до його подібний?

Ріман. Ну, це навряд. У його були довгі темні кучері аж до пліч.

Кітті. Ах!

Ріман. А знаєте, як там звуть Зігфріда?.. Герой, що сміється. І цей сміх, що скоряє весь світ,—він був і в його... Велика втіха була чути, як він сміється. Упевняю вас, я не знаю, як його діждатися, щоб почути його сміх.

Кітті. Як би тільки надія вас не зрадила. Сміх—це в йому не найкраще.

Ріман. Може б ми про що інше розмовляли? Бо ця тема вам, бачу, не дуже до вподоби.

Кітті (*змищує плечима*). Я ж сама почала про це розмовляти... Скажіть, пане професоре, за кого ви мене вважаєте?

Ріман. По щирості?

Кітті. По щирості!

Ріман. За неросквітлу квітку, що її—як би це сказати?—недобрі руки розгорнули передчасно.

Кітті (*вражена*). Ну, знаєте...

СЦЕНА IX.

Ті, що й були, Вейсе. Ада—струнка, білява, блискуче гарна; років за тридцять. Красу вже підтримує штучними способами. Руки вільні: швидко гнівається; елегантність дуже обрахована. Розмова нервова, легенька, з натиском.

ми, дотепна, але не глибока. Все поводитиння роблене, подекуди воно есть недобра копія салонних дам з паризьких розмовних п'єс

Ада (*увіходючи жартовливо махає хусточкою до Вейсе, а він, нахилившись їй до вуха, шепоче щось веселеньке*). Дуже рада вас бачити, пане професоре. Les amis de nos amis... Сідайте, прошу вас!

Роман. Шановна пані, я ніколи не зважився б...

Ада. Прощу, прошу!.. Але ж ви не гнівайтесь, як ми під час репетиції покинемо вас тут самого... А втім, ваш друг не дуже пунктуальний. За це ви можете мене збештати, бо я відповідаю за його виховання...

Вейсе. О, це правда!

Ада. Ну, а ви вже мовчіть ви, втілене грубіянство.

Вейсе. Ви мене простите, ви, одухотворена любов!

Ада. Заспівав уже знову свою стару пісеньку!.. Пане професоре, скажіть ви!.. Що ви думаєте про одухотворення людських пориваннів? Чи є щось вище, бажаніше, дорогше за ідеальне душевне єднання, за ідеальне поєднання чоловіки й жінки?

Ріман (*просто*). Ну, вже ж це чудово, як жінчина йому жінка, а чоловік їй чоловік.

Всі сміються. **Кітті** сміється з усіма і знаєцька спиняється, мов перелякавшись).

Ріман. Я мабуть сказав якусь дурницю?

Вейсе. Звичайна річ. Найдотепніші bonmots кажуть, не помічаючи того.

Ада. Будьте з нами терплячі, пане професоре... Ми люде попсовані. Правда, ми всі прихильники натуралізму, але натуральне здається нам як дотеп, жарт.

Вейсе. А дотеп як натуральне. Так воно й є. Бо дотепні слова панують над людьми... Вони стають нам замість природи, замість правди, замість

моральности! *(Несаможіть упавши в нафос, хоче він, себе самого пародіюючи, говорити мов каже тост).* Ото ж, шановні пані й шановні панове, я піднімаю... *(озиряється навкруги, нічого не знаходить і хапає вазу з трояндами, що стоїть на столі)* келих—хай живе її величність, дотепність у словах...

Ріман. Пане докторе, ви попусували одну неросквітлу квітку! *(Дивиться пильно на Кітті, а вона відповідає на його погляд напів уперто, напів засоромившись).*

СЦЕНА Х.

Ті, що й були, Ельза Меєр, Бетті Шенлейн, Бруно Зіскінд, Зігфрід Меєр.—Згодом Роза.

Ада *(іде їм на зустріч).* А, ось і ви!

Ельза. Ах, будь ласка, Зігфріде, мою хусточку! *(Зігфрід виходить).* Еге, ось і ми! *(Вітаються).*

Бетті. А де ж наш Віллі?

Бруно *(іронічно, з притиском).* Еге, де красень Віллі?

Ада. Дозвольте, панове: професор Ріман з Карлсруе.—Пані Бетті Шенлейн.—Пані Ельза Меєр.—Пан Зіскінд.

Вейсе. Доктор трьох факультетів.

Бруно. Ах, облиште! Мої друзі знають, що я тому не надаю ніякої ваги.

Ельза *(боязько).* Де ж Зігфрід? *(Зігфрід саме тоді виходить).* Професор Ріман. Мій діверь Зігфрід.

Зігфр. *(співає).* Зігфрідом я повинен називатись.

Кітті. Через віщо ви повинні називатися Зігфрідом?

Зігфр. Та так було: як мої батьки мене—хм—хрестили, то ім'я Зігфрід було тоді найбільш німецьке. На жаль і иншим людям те саме спало на думку. *(Підспівує).* Погано, погано! *(Сміються).*

Ельза. Який він любий!

Роза (*увиходить*). Пані, танцмейстер прийшов.

Ада. Добре, хай підожде.

Бетті. І де таки наш Віллі подівся? Це ж за малим не образа тобі, Адо.

Бруно (*з притиском*). Хм!..

Ада. Невже ти можеш ображуватися на тих молодих хлопців? Він певне чимсь заклопотаний.

Бруно. Опоряжає свій новий чарівний замок? (*Ада трохи здригнулася*).

Вейсе (*мов так собі базикає*). Що там таке? Що ви кажете? Тут, бачите, його друг, і йому цікаво знати.

Бруно. Ото ж учора я пішов до свого колеги, нашого друга, тайного совітника Дробиша.

Вейсе. До колеги?.. Он що! (*Підморює Ріманові*).

Бруно. Не дійшовши ще до його господи, іду я повз маленьку, обгороджену ґратками, віллу, що отам над каналом стоїть. І бачу—туди вносять чудову мебель і килими. Я трохи знаюся на мебелі.

Кітті. А цього на якому факультеті вчать, пане докторе?

Бруно. А на тому самому, на якому бас учать бути безбройними перед ласкавим словом молодих паній. Там були стільці з черепашок, шахви, зроблені кшталтом вівтарних скринь, перські завіси і, між иншим, черкеська та курдська зброя. Я подумав, що це мабуть гніздечко якоїсь (*заклопотано озирается на Кітті*) інтересної пані.

Бетті. Ну, Кітті нічого не розуміє.

Кітті. Авжеж; мені можна знати тільки неінтересних паній.

Бруно. Я питаю візника: кому це ви привезли все це добро? А він каже: це ательє художникові. А як прізвище художника—він не знає.

Ельза. Ах яка шкода!

Ада. То звідки ж ви?..

Бруно. Я побачив кілька малюнків без рямці. Повернув їх і зараз же на першому побачив той славетний етюд „Ельза та Лоенгрін“.

Зіґфрід (*співає*). „Хиба ж ти не дихаєш зо мною так солодко“...

Бруно. Той самий, що пан Відлі почав малювати через те, що ви того забажали, шановна пані, та ніяк не міг домалювати.

Вейсе (*хитро всміхається*). Малюнок той він запевне поставить у тій хаті, де спатиме.

Бруно, Зіґфрід (*цікаво*). Через віщо?.. Через віщо?

Ада (*швидче починає говорити про инше*). Сподіваюся, що побачу вас на нашому святі в понеділок, пане професоре?

Ріман. Ви дуже ласкаві.

Бруно, Зіґфрід (*настирно*). Ну, через віщо ж?

Вейсе (*озирнувшись навкруги, говорить стиха*). Там не спитають ні що, ні як. (Ті два голосно речуються).

Ельза (*підходить до Зіґфріда*). Зіґфріде, скажи мені, що він тобі сказав?

Зіґфрід. Але ж, люба...

Ельза. Я розкажу Георгові, який ти до мене негарний. Ніколи вже ні одного дотепного слівця мені не перекажеш.

Зіґфрід. Я скажу його Георгові, а він уже хай тобі перекаже. (*Бетті голосно сміється, як їй щось пошестки сказав Бруно*).

Ельза. Бачиш, Зіскінд сказав Бетті. А ти—і со-рома тобі не має! (*Іде до задньої стіни; там Зіґфрід каже їй; обое сміються*).

Кітті (*тим часом вийшла наперед, до Вейсе*): Чому ви, докторе, не шуткуєте так, щоб я могла вас чути?

Вейсе. Ви ще не готові, панно Кітті. Бо в нас тут, бачите, молоді дівчата з'являються на світ уже молодими вдовами.

Кітті. Так? А в тім я все зрозуміла! (*Знизує плечима*). Ну, то що!.. У мене вже немає більше ніяких ілюзій!

Роза. Пані, танцмейстер не хоче довше дожидати.

Вейсе. А знаєте що? Я буду замість Віллі.

Ада. А ви хіба вмієте танцювати?

Вейсе (*обурений*). Ні.

Усі (*сміючися, оточають його*). Чудово! То ще й краще!

Ада. Пане професоре, zostавляю вас монологу, який ви зараз прокажете про нашу зопсованість. (*Іде з иншими за завіси*).

Вейсе. Ну, що ви скажете про це відьомське кодро?

Ріман. Думаю, що й ви дуже до його причетні.

Вейсе. Ох, ми тут розмовляємо мов слуги. Це тепер *fine fleur* поведіння в товаристві. (*Виходить*).

СЦЕНА XI.

Ріман, тоді Віллі.

Ріман (*сам*). Що тут почати?—Віллі, голубе, нам треба буде поговорити по щирості. (*Чути як у другій хаті грають, сміються неголосно, човгають ногами, танцюючи; це все чути під час усіх дальших сцен*).

Віллі (*увиходить правими дверима; не помічає Рімана, виймає дві щіточки і розчісує ними бороду*). Ну, танцювати, так танцювати!.. (*Помічає Рімана*). Pardon!

Ріман. Ну, Віллі, невже не пізнаєш?..

Віллі (*кидається до його і палко обнімає*). Рімане, друже мій старий! Та ні, слухай бо, це ж неможливо! Ти—тут! (*Йому починає здаватися; що тут щось непевне*). У цій господі? Чого тобі тут треба?

Ріман. Тут же „Кінець Содомові“. Гадаю, що цього досить.

Віллі. А до мене ти й не знайшов стежки?

Ріман. Мені сказано, що тебе найпевніше тут можна застати.

Віллі (*швидко*). А що тобі ще про мене казано?

Ріман. Нічогосінько.

Віллі (*зітхає так, мов йому полкшало*). Братіку, братіку, як давно вже я не держав твоєї вірної руки в своїй! Думаю, що багато чого не сталося б.

Ріман. Ну, що ж там? Ти ж уславився. Щось можеш.

Віллі (*похмуро*). Міг колись... Та не будемо про це говорити. (*Нервово*). А ти? Кажі, кажі, кажі— як ти?

Ріман. Мені, хвала Богові, добре ведеться. Учні мої чогось навчаються. Маю любу жінку і двоє гарних хлоп'ят.

Віллі. Двоє! От, чорт!.. Ти вибачай: ти тоді прислав мені запросини на весілля... Та вже такий я непутній... Навіть не привітав тебе по шлюбі. Але ж з того часу здається не минуло ще й півтора року?

Ріман. Та, бач, я одружився з моделлю... Я вже й попереду жив з нею. І старшеньке хлоп'я вже тоді було на світі Воно може й чудно, але, знаєш, я став просто таки надзвичайно щасливий. Моя весела пташка, опинившись в звичайній міщанській обстанові, виявила просто таки надзвичайні семейові чесноти. Ну, та облишмо про мене,— я так і зостався серединою на половині. Наш великий учитель правду казав.

Віллі (*з великою повагою*). Так, наш великий учитель.

Ріман. Ну, як що ти так про його говориш, то ще нічого не втрачено,—ти не зійшов з доброї стежки.

Віллі (*замислено*). Еге, то були чудові часи.

Ріман. Як ми з розпаленими головами працюємо було з зорі до зорі, а тоді йдемо пити-гуляти.

Віллі (*радісно*). А любі мюнхенські дівчатка! Такі невинні і такі роспустні... Еге, то були чисті радості. Пам'ятаєш ти ще...

Ріман. А як учитель наш схопить, було, тебе за чуба та й каже: Хлопче, ти навіть і не догадаєшся, що в тобі є. У тебе повинностей перед собою вдсятеро більше, ніж у кого іншого.

Віллі (*похмуро*). Так, він це часто, казав.

Ріман. А як ми було спідаємо, а Клерхен, оте любе мале дівчатко, що йому породила його красуня-шведка, грається було долі біля його!.. До речі: що з нею сталося? Він же тобі, своєму улюбленому учневі, приручив її вміраючи.

Віллі. Клерхен живе у мене та в моїх батьків.

Ріман. А що вона й досі така ж надзвичайно білява?

Віллі. Ми досі звемо її „Соняшним проміннячком“, як на малюнкові її батько намалював,— пам'ятаєш?

Ріман. І ти розумієш, яку одвічальність узив на себе?

Віллі. Авжеж; ми всі бережемо її як святиню.

Ріман. А твої батьки?.. Недобре й досі їм живеться?

Віллі. Та як же може добре житися панам, що маєтків збулися? Батько має поганеньку службу. Мати панькається з кватирантами. Їх же в нас повно в хаті. Ну і всі тільки й роблють, що дбають про мене та бережуть од усякого лиха. Не можу вже витерплювати так багато любови. Вибіраюся з дому.

Ріман. Житимеш над каналом?

Віллі (*злякавшись*). А ти звідки знаєш?

Ріман. Казано про це.

Віллі. Казано? тут?.. Це дуже...

СЦЕНА XII.

Ті, що й були Кітті.

Кітті (*висуває голову з-за завіси*). А, ось і він тут, найстарший пан! (*Увіходить*). Чому ж ви не йдете? Тьотя Ада дожидає.

Віллі. Прощу вас сказати тьоті Аді, що я не можу... що мені не хочеться!.. Скажіть, що хочете.

Кітті. Ви дужі звичайні до мене, пане Яніков! (*Виходить*).

СЦЕНА XIII.

Ріман, Віллі.

Ріман. Це не було пезвичайно?

Віллі. Може.

Ріман. Ти, здається, не дуже поважаеш ту гос-поду, у якій так часто буваєш.

Віллі. Поважати? Та хиба ж тут поважають один одного? За для цього треба найсамперед поважати себе самого.

Ріман. А ти себе не поважаєш?

Віллі. Оттакої! Яке ж я на це маю право?

Ріман. Це ж страшне, те, що ти говориш, чоловіче!

Віллі. Дорогий друже, кожному пессимістові личить найсамперед дбати про свою шкуру. Ми всі звіри, і вся сила в тому, щоб шкура наша була чепурна. І в кого особливо чепурна по тигрячому шкура, ми того звемо особистостю.

Ріман. І оце з таким настроєм ти хочеш працювати?

Віллі (*через силу сміючися*). Працювати? Що? Нащо? Досить уже на світі квачомазів... А сотворив хтось що небудь?.. Наше небо стало пуст-

кою... Великий Пан умер... Дай мені ідола, такого, щоб я міг у його вірити, і я буду працювати.

Ріман. Вірь у себе самого.

Віллі. Ха-ха-ха! У себе самого!

Ріман. Ти хворий, хлопче!

Віллі (*схоплюється*) Я?.. Аж ні трішечки!.. Глянь мені в вічі! Хіба вони вже не такі блискучі? Правда, старий Дробиш каже, що в мене можуть бути сухоти... Але не турбуйся, це дурниця... Глянь, які в мене дужі руки! Я ще кожного знищу, хто заступить мені стежку... А жінчини кажуть, що я вмю любити... Вони всі мої!.. Який геніяльний інстинкт до гріха має кожна жінчина! Ти глянув на неї... Вона на тебе... Ні одного слова не сказано... Ні одного усміху не було—і вже ти почуваш (*випростує і стискає пальці на лівій руці*),—вона твоя!.. Божевільний світ!.. Як би можно було задовольнитися до схочу!.. Як би можно було задовольнитися! Але з цього збожеволіти можно... Що більше маєш, то ще більшого хочеш... І під час насолоди я хочу прагнути ще,—каже Фаует... Це зовсім по фаустовському, правда?..

Ріман. Ні, знаєш, фаустовського я в тобі нічого не бачу, а просто розпоганився ти.

Віллі (*сміючися*). Тобі так здається?

Ріман. Еге. І думаю... думаю, що винна в тому ота жінчина.

Віллі. Чи не сказано тобі, що я її коханець?

Ріман. Нічогосінько такого не казано мені!

Віллі. Бо бачиш, ходять пльотки—дурні, безглузді пльотки,—я відчуваю, що вони єсть, але не можу шіймати... Але ти помиляєшся, голубе. Та жінчина—то моя щаслива зірка. Як би не вона.. Я в неї рятуюся. І як менé бере великий страх...

Ріман. Який страх?

Віллі. Не знаю... Я вже й лікарів питав... Страх обгортас,—більше не знаю що сказати... А в тім

і її те саме мучить... тільки не так дуже... І багатьох інших так саме... Тільки прокинеться людина і вже боїться... І не знає чого... Хоче робити,—страх жене з хати. І отак бігають туди, сюди, а страх не покидає... Танцюють, грають, п'ють, кохаються,—пу, тоді страх зникає... А прийде ранок,—він знову з'являється, мов мара... Остання моя надія на нове ательє. Дома багато людей, галас...

Ріман. А скажи, хлопче, од того життя, яким ти живеш, не долітають скалки до тебе додому в сем'ю?

Віллі. Ні, пі, моя господа в мене святина.

Ріман. І гріх тобі буде, як що забрудниш її.—Цить! *(Музика перестав. Чути сміхи й спів. Завіси розсуваються).*

СЦЕНА XIV.

Ті, що й були, **Ада, Бетті, Ельза, Кітті, Бруно, Зіґфрід, Вейсе.**

Ада *(іде поперед усіх, притампуєваючи і вихлюлюючися, співає арію з Кармен, голосно вишукуючи останні слова):* „Як покохаю тебе,—бережись!“...

Кітті. Гьютю Адо, в тебе волосся роспадається.

Ада. Хай роспадається! *(З холодною важкістю струсює волоссям і воно розсипається по плечі).*

Вейсе. Дорога пані Адо, треба копіювати або Нору, або Франсільйон; а відразу і Нору і Франсільйон—це не стильно. *(Слуга приносить холодні питва).*

Ада *(кидається на крісло).* А, і ви тут, нічемнику!.. Цілуйте руку! Прохайте прощення! Ви не повірте, пане професоре, як тяжко було його виховувати! У його був тікк геніяльності. Яка ж старомодня річ! *(До Кітті, що стоїть у неї за*

плечима і гладить їй волосся). Спасибі, серце! Але я одучила його від того, так саме, як і від довгого волосся.

Вейсе. Даліла! Даліла!

Зіґфр. *(піднімає стакан)*. Шановні добродійки і добродії! П'ю за здоров'я чоловіка, що з найчистішого ідеалізму віддав найкраще й найдорожче, що мав, умілості та його слугі. Він положив його на жертвник красі, не сподіваючися за те ніякої мізерної плати. Богам він приніс його в жертву. Хто ж та висока чиста душа, спитаєте ви в мене? Це душа Віллі Яні—кового драпірувальника. *(Всі сміються. Віллі та Ада ззираються)*.

Віллі *(примусивши себе засміятися)*. На вас не можна гніватися.

Бетті. Ну, а тепер бувайте здорові! *(Всі прощаються)*.

Ріман. А ти, здається, мусиш тут зостатися?

Віллі *(незадоволено)*. Здається.

Ріман. Я дождатиму тебе в отелі.

Бруно *(до Зіґфріда)*. Дивись!.. Дасть вона йому прочухана! *(До Віллі)*. Може хоч на виході ви нас ущасливите своїм товариством?

Ада О, ні, вибачайте! Я арентую пана Янікова. Він ще танцюватиме за кару.

Бруно. Хм.

Кітті *(що тимувала обох)*. Гидота! *(Бруно, Зіґфрід, Ріман, Бетті, Ельза сміючись і підсміюючи виходять)*.

Вейсе *(ідуци позад усіх проз Віллі, що стоїть, прихилившись до камину, і сворить йому тихо)*
Прийшов час! *(Виходить)*.

СЦЕНА XV.

Кітті, Ада, Віллі.

Кітті. Тьотю Адо, тобі вже мабуть не треба мені?

Ада. Зайдеш через годину, підемо пройдемося.
Кітті. Як хочеш, тьотю Адо.

Ада (*тихо*). Що тобі, дитинко?

Кітті. Нічого, тьотю Адо! (*Виходить, холодно вклонившись Віллі, він їй ледві кивнув головою*).

СЦЕНА XV.

Ада, Віллі.

Віллі. Ти хотіла щось мені сказати?

Ада. Еге, хочу тобі сказати, мій друже, що ти вже дуже запишався.

Віллі. Оце й усе?

Ада. Еге.

Віллі. То я вже можу піти?

Ада. Віллі!

Віллі. Що звелиш, моя пані?

Ада. Віллі, до чого цей тон? Хіба я не маю за що тебе докоряти?

Віллі. Можна мені закурити?

Ада. Авжеж; дай і мені папіросу. Запали! Так хочеться випростатися. Будь ласка, положи мені на ноги хутро!.. Дякую!.. Втомилася, танцюючи. (*Потягається*). Ох!.. (*Віллі дає їй запалену папіросу*). Дякую!.. Еге, щось я хотіла сказати... Та сядь же! Ти нервуєш мене... З деякого часу ти нервуєш мене. То пишеш листи, що не можеш прийти на умовлене побачення... То спізнюєшся... Я вчора двадцять п'ять хвилин вистояла на снігу...

Віллі. Ах, вибачай... я... я...

Ада. Еге, потурбуйся вигадати чим виправитися.. таки ще хочеш додержувати звичайности. А може я докучила тобі, то скажи. Тоді слухаючися доброго старого рецепту, зробимося друзями.

Віллі. Як'що мені що надокучило, так це мое

фальшиве становище в твоїй господі... Твій чоловік...

Ада (*знижує плечима*) Мій чоловік! Ще скажи, що боїшся його пістоля, і тоді вже не скажеш нічого дурнішого...

Вілі. Облишмо про його. Але я не можу терпіти, щоб на мене показувано пальцями.

Ада. Байдуже! Ще там зважати на тих убогодухих! Ми, люде вільні духом, можемо собі це дозволити.

Вілі. Ми, вільні духом! Це твоя стара пісня. А я що день, то почуваю себе менче вільним. Ми живемо серед людей, що в їх нема нічого святого.

Ада (*тонко всміхається*) Навіть гріха!

Вілі. Які огидні натякання доводиться мені вислухувати мовчки, бо не можу нічого відказати, щоб не вийшло скандалу.

Ада (*швидко*). Все, що хочеш, любий, тільки не скандал!

Вілі. Останні крихти моєї самоповаги зникають через оту подлу повинність удавати, наче б то не розумію того, що всякий нахаба кидає мені в вічі... От сьогодні в якому прикрому становищі опинився я через тебе... Колись ти мені сказала: любий друже, тобі треба завести своє ательє, щоб у нас був свій куточок. Гаразд, цього й я давно вже хотів, та не мав грошей. Ти сказала тоді: я знаю таку людину, що матимеш од неї кредит, але ти повинен дати мені слово, що сам ні до чого не мішатимешся, аж поки вступиш у зовсім упорядковану квартиру.

Ада. Ну, так, це жіноче діло. Хіба ти так мало здаєшся на мій смак?

Вілі. Гаразд... Я ж послухався тебе, бо добре знав той будинок, у якому випадало мені жити... але, звісно, певний був, що це зостанеться нашою таємницею.

Ада. Упевняю тебе, що це нещасливий випадок

Вілі. Так; але через такі нещасливі випадки мені доводиться витерплювати всякі прикрости. І що зо мною буде, як що й далі так ітиме?.. Не стає ще тільки, щоб ти заплатила за ту квартиру. (З огидою). А!..

Адо (*ласкаво*). Як би ти справді любив мене...

Вілі. Як би я любив тебе навіть шалено, то в таких обставинах і найвище, найчистіше почування загине. .

Ада. Так чого ж ти хочеш?

Вілі. Хочу почувати себе знову чесною людиною.

Ада. Дуже нерозумно самому себе так мучити!

Вілі. Я хочу знову вміти працювати і побачити хоч трохи сонця. Тепер я заздрю кожному поденникові, як він у своїй вимазаній сорочці, з відерцем у руці вертається ввечері з роботи, йде чесно відпочивати біля своєї жінки й дитини. Чому я не можу жити так, як він?

Ада. Може в тебе немає справжньої сили.

Вілі (*безсило*). Еге, може в мене немає справжньої сили.

Ада. А може тобі мене треба.

Вілі. Хіба ж ти не зо мною? Хіба ти не потратила на мене найкращу силу свого розуму?... А що з того?

Ада. Може ми проміж себе не так жили, і тільки тепер направимось.

Вілі. Що ти хочеш сказати?

Ада. Палкі радощі вже не за для тебе. Тобі хочеться не того, що єсть щастя, а того, чим тішуться в халаті та в пагінках.

Вілі. Я хочу спокою.

Ада. Ну, гаразд, моя велика дитино, тебе треба оженити.

Вілі. Адо, це ти говориш і так спокійно?

Ада. Поймеш ти нарешті віри, що в мене немає иншого бажання, тільки те, щоб бути тобі вірним щирим другом? Нічого мені так не хочеться, як дивитися зблизька на твоє щастя і радіти з його... Цього стане мені на все життя. І моя жертва не дуже важка, бо, бачиш, я ж знала, що ти мене зраджуєш. Не кажи нічого, я все знаю... Такий улюбленець долі не міг же не користуватися з тих *bonnes chances*, що йому траплялися... Ти бачиш, що я все обрахувала і побачила, що мені вигідніше було попустити тобі поводи. Як я тим мучилася—то вже инша річ.

Вілі. Адо, ти дивна жінка!

Ада. Я жінка та й годі. Ну, то можу я вибрати тобі молоду?

Вілі. Ти ж знаєш, що я в твоїй волі.

Ада. Найсамперед нам треба багату, бо в твоєму становищі не треба робити дурниці. Потім треба, щоб вона гарно жила зо мною. (*Вілі дивиться на неї неймовірно*). Ну, чого ти?

Вілі. Нічого.

Ада (*міркує*). Я знаю одну.

Вілі. Кого?

Ада. Та шкода, з нею не пощастить. Вона тебе дуже не любить.

Вілі. Ти говориш про...

Ада. Еге, про Кітті.

Вілі. Про Кітті, що з усіма на світі кокетує, що любить двозначні жарти?

Ада. Бо вона їх не розуміє.

Вілі. Та ще мені здається, що вона пильнує нас.

Ада. Ти боїшся примар. Ах, як би гарно було! Ви б жили на другому поверсі. Я б завжди могла в вас бувати... Та нічого не вдієш. Хоч досі ти кожную вмів скорити, але тут тобі ганебно не пощастило. Соромтеся, добродію!

Віллі. Я ніколи й не добивався.

Ада. Але ти повинен добитися! (*Палко*) Любий, ти повинен!

Віллі (*невдоволено*). Я... спробую.

СЦЕНА XVII.

Ті, що й були, **Кітті** увіходить у бриликові, в пальто і з муфтою.

Кітті. Тьотю Адо, як що хочеш іти... (*Холодно*). Може добродій Яніков з нами піде?

Віллі. Дуже жалкую, панно. Боюся, що буду зайвий.

Кітті. Еге, як що ви так думаете.

Віллі (*прощається*). Дорога пані Адо.

Ада (*тихо*). Це ви так добиваєтеся?

Віллі (*тихо*). Не можу, не стає сили. Мое ушанування, панно!.. (*Виходить*).

СЦЕНА XVIII.

Ада, Кітті.

Ада. Чого це ти так осмугніла?

Кітті. Тьотю Адо, я хочу тобі сказати... тільки ти не ображуйся на мене... я нічого не думаю негарного. О, ні!... Але бачиш.. так не треба... щоб ти його тут зоставляла... Як інші йдуть... Бо от тоді... О, мені, звісно, байдуже, що ти будеш із ним сама, скільки схочеш... Ти не подумай, що я... ревную. або що я його... терпіти не можу. О, я його можу терпіти... А—ле (*плицучи сідає на крісло*) чого ж він так зо мною поводитьсь?... Я ж йому нічого... не зробила!..

Ада (*сама собі*). Коли так, то справа стає простішою. (*Підійшовши до Кітті, каже ласкаво*) Ти хочеш мені щось сказати, люба моя дитинко?

Завіса.

ДРУГА ДІЯ.

Світлиця в квартирі у Янікових. Углиб сцени ліворуч перед вікном примостка з ґратками; на їй стародавнє дідівське крісло і столик—на йому стоїть клітка. а в їй білка. Перед вікном висить кілька кліток з пташками. На вікні стоять квітки. Посеред хати довгий обідній стіл, розсунений, з повкладаними додатковими дошками; над ним висить стародавня лампа з зеленим дашком; праворуч у кутку шваривальський годинник у стародавній вузькій шаховці. Праворуч посеред стіни шахва зо зброєю; ліворуч шахва з люльками. Між дверима праворуч стародавній судник, ліворуч на стіні над канапою висить портрети старих Янікових олійними фарбами, Відліного ма-ювання; там же у жовтих полірованих рямцях розмальовані бігові коні. По стінах оленячі роги. Над судником напхана лисиця; над шаховою зо зброєю на консолі напханий орел. На столі перед канапою складено поפרану білизну. В хаті ясно світить сонце.

СЦЕНА I.

Пані Янікова ліворуч спереду сидить на кріслі; круг неї **Теодор Франк** (чотирнадцять років), **Луї Мецнер** (дванадцять років); у обох книги й зшитки; **Фріц Домне** (дев'ять років). **Професор Ріман** сидить на канапі і курить сигару. **Яніков** на примостці сидить на кріслі й спить. Згодом **Мінна**.

Луї (проказує, недобре вимовляючи, заникуючися; пані Янікова кілька разів каже йому, як треба вимовляти). Calypso écoutait avec étonnement des paroles si sages.—Ce qui la charmait le plus, était de voir que Télémaque écoutait avec étonnement des paroles si sages.—Ce que la char... (Спиняється, засоромившись. Всі сміються).

Янікова (ставна пані років п'ятидесятьох, просто, за малим не вбога, вбрана. Прісвиве хвилясте волосся гладенько зачісане вгору; на шиї старомодній комірчик. З її рухів видно, що перше вона жила панським життям; але теперішнє міщанське життя дуже на їй відбилося. Говорить вона просто, благородно, не без сумного юмору). Старий бур-

кун! *(Мінна увіходить лівими дверима)*. Чого тобі, Мінно?

Мінна. З столу забирати, чи...

Янікова. Забирай. Тільки панні Клерхен зостав тарілки.

Мінна. А паничеві?

Янікова *(мотнула головою, що не треба. Мінна прибірає з столу. До Рімана)*. А я так хотіла, щоб він хоч сьогодні, за-для останнього дня, пообідав із нами.

Ріман *(щоб заспокоїти)*. Мабуть не можна було.

Янікова *(ірко)*. Еге, мабуть не можна було.

Франк. Ой!

Янікова. Що тобі?

Франк. Він мене вщипнув за ногу.

Янікова. А йдіть лиш ви! Вже без чверті дві години.

Луї. Та ще ж книжки треба попідписувати.

Янікова *(підписує баллові книжки і віддає їм)*.

Гляди ж, щоб у цю суботу не було уваг.

Луї. Авжеж! *(Виходить обидва, нишком проміж себе б'ючись)*.

Янікова. А тобі, Фріце, сьогодні ж не йти в школу. Ну, чого ж ти хочеш? *(Садовить його на коліна)*.

Фріц *(плакливо)*. Я хочу бути маляром.

Янікова. Отак зараз і маляром?

Фріц. Еге, я хочу поїхати з дядею Віллі.

Янікова *(просить)*. Ну, а може ти ще трохи пожив би в нас?

Фріц. А ти мені даси яблуко?

Янікова. Авжеж дам, дитятко. От прийде тьотя Клера та й принесе тобі.

Фріц. Ну, так я ще тут поживу. *(Виходить, пхикаючи. Двоє хлопців, дуже високі, увіходять навспинячки лівими дверима; під ногою в їх книжки; вони низько вклоняються)*.

Янікова. Бувайте здорові, панове! (*Хлопці виходять навспинячки*).

СЦЕНА II.

Пані Янікова, Ріман, Яніков *спить*.

Ріман. Це, певне, гранди у вашому царстві?

Янікова. Еге; обидва в передостанньому класі в гімназії.

Ріман (*з повагою*). О!

Янікова (*бере його за руку*). Дозвольте мені ще раз сказати, яка я рада вас бачити, мій дорогий, дорогий друже! Багато тяжкого пережила я з того часу, як... ми втратили всі свої достатки... Ох!.. Та я не похилила голови. Тим, що ще в нас зосталося, обставила цю квартиру... Колишні сусіди наші пооддавали дітей до мене на квартиру, а чоловікові на старість довелося наймитувати. Тяжкий хліб, та й того обмаль.

Ріман. А де працює ваш чоловік?

Янікова. Наші сільські пани завели в спілці молочну ферму. Так він там за управителя. Так і гине він на тій мізерній службі.

Ріман (*прислухається*). Мені здалося, що він зараз говорив.

Яніков (*старий чоловік, років йому шістьдесят; стрижене сиве волосся; довга, кругла вчизу борода. Колір обличчя апоплектичний. Досить товстий, надходить стареча безсилість, але він ще подужує її напруженням. Говорить добродушно-галасливо; трохи нерозумна веселість.—Крізь сон*):
Вранішнє дійво... треба... Коли...

Янікова. Чуєте... Йому й сниться його робота. (*Дивиться на годинник*). Ще хвилин шість можна дати йому поспати. Йому шістьдесят сім років, а мусить зиму й літо йти на роботу в чотири години ранку.

Ріман. Алеж це страшно тяжко!

Янікова. А нам це тоді здалося щастям... Наш хлопчик міг далі вчитися... День і ніч ми працювали.

Ріман. Але тепер же він уже сам далеко сягнув.

Янікова. Еге... та тільки яка з того користь?

Ріман. Як то?

Янікова. Ах, дорогий друже, як мені хочеться поговорити з вами по щирості! У мене в душі так... Ох! Таке почування, ніби ось-ось станеться щось страшне... Бачите, тут усі на його молються, кожен ладен пожертвувати собою за-для його... А як він одразу вславився, то можете собі уявити, як нам тоді було... Тут він почав помалу одміняти своє життя. Ніколи його не було дома, покинув малювати... День і ніч серед людей... Спершу я думала, що інакше й не можна... Але сам він почав одмінятися... Якийсь холодний та похмурий став, часом глузливий, а ви ж знаєте, як він попереду сміявся...

Ріман. Ще б пак!

Янікова (*тихо й журливо*). А тоді я ще довідалася... (*Дзвонить дві години*). Хай згодом! (*Кличе*): Адольфе!

Яніков (*ще кризь сон*). Еге... де ж віз сімнадцятий?

Янікова. Адольфе!

Яніков (*прокидається*). Ну, ну, ну, так, та! Що там із сімнадцятим возом? Мабуть той дядько... Сьогодні приносить той дядечко... (*Виходить наперед*). Уявіть собі, професоре, шість літрі вершка у його скисло, так він їх назад приносе. це в лютому! Тварюка!...

Янікова (*подає йому кофе*). Пий, Адольфе!

Яніков. Так, так, так, так... (*н'є*). Чому Віл не обідав сьогодні?

Янікова. Віллі запрохано сьогодні кудись і обід, через те він і снідав у городі.

Яніков. А, он що! Коли його запрохано, то звісно... Еге, Віллі буває серед вищого товариства... Бачите, багато єсть сортів молока, але найкраще молоко—це, так зване, з альпійської трави...

Янікова *(дає йому пальто)*. Час іти, Адольфе.

Яніков *(як його вдягають)*. Я це вам поясню, це кожен може зрозуміти... *(Як жінка намотує йому на шию теплий шарф)*. Ти це хочеш навіки мене задавити? Ах, ти! *(Цілує її)*. Що ж там сталося тому шибеникові з сімнадцятого воза? Так, так, так,—він може... Бувайте здорові, професоре!.. Бувай здорова, голубко! *(Виходить)*.

СЦЕНА Ш.

Пані Янікова, Ріман.

Янікова. Хіба ж не жалко дивитися, як він туманіє в тому щоденному топчаку? І все це за для його.

Ріман. Ви хотіли мені розказати, як про щось довідалися.

Янікова. У його листи валялися. Мені сором за це... але чого не зробить мати, як турбується про дитину? Ах, що я там читала!.. я вже постарілася, а не знала досі, що така гидота єсть на світі!.. Надто одна там—вона, здається, зовсім опанувала ним... Інші переміняються, а ця все зостається... Вона йому мало не що-дня пише. І я тепер повинна йому ті листи віддавати... Ось гляньте, це лист од неї. Які прикрі пахощі! *(Бере лист, що лежить на столі, і кладе знов туди ж)*. А тут, під столом у кошикові, багато листів подертих.

Ріман. І ви не знаєте, від кого вони?

Янікова. У тих, які я читала, не було ніякого підпису. І що це за жінки, які так понижають себе?.. Може танцівниці або якісь авантюристки,—хто їх знає!

Ріман. А ви знаєте ті сем'ї, де він буває?

Янікова. Еге, або, краще сказати, ні. Бачу, що запросини в його розкидані.

Ріман. А він нічого не розказує про тих людей, серед яких буває?

Янікова. Скаже, що йду в гостину, та й більш нічого... Тоді я готую йому фрак і сорочку, а мое горе застається зо мною.

Ріман. Знаєте ви пані Аду Барчиновську?

Янікова (*швидко*). О, то велика пані... Я раз її бачила. Як він у неї в домі, тоді я спокійна,—вона, здається, така розумна й холодна. Ще ж ми й дякувати їй повинні. Вона ж купила його великий малюнок.

Ріман (*сам собі*). І його на додачу! (*Голосно*). У його зосталося ще щось із тих грошей? (*Вона хитає головою, що ні*). З чого ж він живе?

Янікова. Про щоденне дбаємо ми, а як йому прийдеться занадто скрутно з грішми, то намалює прихапцем кілька акварелів. А купці аж б'ються за їх...

СЦЕНА IV.

Ті, що й були, Клерхен.

Клерхен (*у сірій кереї від дощу, в простенькому темному бриликові; з під його вибивається хвилями біляве волосся; під рукою купка книжок. Побачила чужого і говорить несміливо*). Добридень! (*Швидко йде в свою хату*).

Янікова. Дитинко, чого ти тікаєш? Іди сюди!

Клерхен. Зараз, мамочко! (*Виходить*).

СЦЕНА V.

П. Янікова, Ріман.

Ріман. Оце маленьке янголятко—це вона? (*П. Янікова киває, що так*). А! Чого ж вона так перелякалася?

Янікова. Чужу людину побачила... Попереду ще куди гірше було... Мабуть їй дуже недобре жилося перед тим, як Віллі взяв її до нас.

Ріман. Скільки їй тоді год було?

Янікова. Тринадцять.

Ріман. А перед тим де ж вона була?

Янікова. Тинялася поміж чужими людьми... Віллі не міг так про неї подбати, як його прохав покійний професор... Ну, то й довелося нам про неї піклуватися. Спершу нам трохи не хотілося брати до себе дитину гріха... Але я подумала, що краще зарятувати людську душу, ніж... Ну, а як вона опинилася в нас та глянула на нас своїми любими оченятами, що мов благали, то вже ніхто не думав про те, чи був Господь при тому, як вона з'явилася на світ... Але щось тихе, боязьке ще в їй зосталося... Вона все мов у-ві-сні. Оце й тепер заховалася десь у найтемніший куточок, замість щоб... *(кличе в двері)*. Клерхен, та де ж ти?

Голос Клерхен. Зараз, мамочко!

Янікова *(одчиняє двері)*. Ні, ні. Тут твій старий друг... От здивуєшся ти! Іди ж, будь люба! *(Уводить Клеру за руку)*.

СЦЕНА VI.

Ті, що й були, Клерхен.

Янікова. Ну, невже не пізнаєш?

Клерхен *(крутить головою, що ні)*.

Ріман. Клерхен, а пам'ятаєте великий жовтий кошик з віком, що в йому ви приносили нам снідати, і блакитні кружки з пивом?

Клерхен *(зрушена, радісно)*. Ах!

Ріман. Пригадуєте?

Клерхен. Добродій Ріман! *(Хоче простягти йому руку, але не зважається і ховає назад)*.

Ріман *(хапа її руку і міцно держить)*. Еге, той

самий Ріман, що вам подарував білу собачку Моллі.

Клерхен. А вона втекла од мене.

Ріман. От погань! Од вас утекти!

Клерхен. Але ж її дуже бито.

Ріман. Ви її били?

Клерхен. Ні, я не вмю бити.

Ріман. Думаю, що не вмієте. (До п. Янікової стиха). От!.. А тут гарно, правда?

Клерхен. Тут... як у раї... А я вже й гроші заробляю.

Ріман. Справді? Скільки ж?

Клерхен. Тридцять дві марки на місяць.

Ріман. Чим же ви заробляєте?

Клерхен. Доглядаю дітей у дитячому саду... Мені там приручено п'ятеро дітей. Один уже в гімназію ходить. І я сама далі вчуся... Мені так хочеться здати екзамен на вчительку. Може це дурниця так багато хотіти...

Янікова. Та, дитинко, ти ж знаєш...

Клархен. Так, мамочко, але все ж я повинна заробляти.

Янікова. Вона неодмінно хоче платити мені за себе і...

Клерхен (благаючи складає руки). Прошу тебе, не треба!

Ріман. Скільки ж вам років тепер, Клерхен?

Клерх. Скоро буде сімнадцять... (До п. Янікової). Віллі мабуть завтра виїздить?

Янікова. Здається, завтра, голубко.

Клерх. Ах!... Але він що-дня тут буватиме?

Янікова. Думаємо, що буватиме.

Клерх. А Крамер дома?

Янікова. Ні; а нащо тобі?

Клерх. (збентежилася). Ні нащо, це я так... Можна тепер мені йти? Я там пообідаю.

Ріман (*подає їй руку*) Ми часто будемо бачитися? Правда?

Клерх. Авжеж! А це правда,—я не винна, що Моллі втекла. Я всіх люблю—і людей, і звірів, і все!

Ріман (*щось міркує*) Хм!

Клерх. Бувайте здорові!

Ріман (*зрушений, усміхається до неї*). Бувайте здорові!

СЦЕНА VII.

Ріман, Пані Янікова.

Ріман. Яке ж любе дівчатко!

Янікова. Еге, це правда. І мені радісно бачити, як у її заляканій душі прокидається щось ніби кохання.

Ріман (*з острахом і з надією*). До Віллі?

Янікова. Ні, на це б вона не зосмілилася. Вона дивиться на Віллі, як на бога. Але щось починається у неї з Крамером.

Ріман. Крамер? Отой, що разом з Віллі вчився в школі?.. (*П. Янікова киває, що так*). Що ж із його стало?

Янікова. Та й досі ще він кандидат. Нічого ще не добився.

Ріман. Ну, і досі моляться на Віллі?

Янікова. Та такі люде не одмінються.

Ріман. Дак він... Еге, що це я хотів сказати?.. Так оця молодь тут і живе, всі вкупі?

Янікова. Еге, всі в сумежних світлицях. У моїй господі, пане професоре, нема чого боятися чогось негарного.

Ріман (*до себе*). Коли б то, Господи!

СЦЕНА VIII.

Ті, що й були. Крамер—присадькувата постать, безбороде, трохи простацьке обличча, воляча шия. Руки незграбні. Штани занадто короткі, комірчик занадто широкий; позбавані підбори. Круг шні товстий золотий ланцюжок од динника.

Крамер (*стурбований, одводить Янікову набік, не зважаючи на Рімана*). Клерхен дома?

Янікова. Що вам сталося, Крамере?

Крам. Вона дома?

Янікова. Ну, вже ж. (*Показує на Рімана*). Та гляньте ж бо!

Крам. (*недбало й незручно вклоняється*). Добридень! (*Знову до п. Янікової*). А вона спокійна?

Янікова. Та вже ж, як звичайно.

Крам. Ну, хвала Богові!

Янікова. Та...

Крам. Нічого, нічого, потім. Будьте здорові! (*Виходить*).

СЦЕНА IX.

Ріман, п. Янікова

Янікова. Що ж це ще сталося?

Ріман (*устає і бере свою бриля*). Та от довідається...

Янікова. Простіть... Я зовсім збентежилася... Що ж до Віллі, то на вас, пане професоре, тільки й надія... Ви завжди мали вплив на його. Я просто замучилася зо страху... О, як би ви схопили...

Ріман. Не журіться, дорога пані Янікова. Я ще зайду до вас увечері. І як що все піде на добре, то ми знову почуємо його колишній сміх. (*Виходить*).

СЦЕНА X.

П. Янікова, згодом Крамер, тоді Клерхен.

Янікова. Він так якось дивно це сказав... (*Говорить у двері, що праворуч далі*). Крамере, а йдіть сюди. Що сталося?

Крамер. (*зо зшитком у руці*). А, Господи, та нічого, дурниця!

Янікова. То ви через дурницю мене, стару, лякаєте?

Крамер. (*дуже засоромився*). Я... я... не хотів... (*Бере її за руки*). Простіть мене, дорога пані Янікова, я так перелякався був за неї... бо... бо... за нею хтось гнався.

Янікова (*злякавшись*). Ах!..

Крамер. Але тепер уже нічого... Ви вже повірте мені... тепер нічого...

Клерх. (*визирає з дверей*). Уже він пішов?

Янікова. Добродій Ріман? Пішов.

Клерх. Ну, то я прийду сюди дообідувати (*Виходить*).

Крамер. А, він! Знову з'явився тут цей премудрий муж?

Янікова. Крамере, Крамере, ви й досі ще його ревнуєте!

Крамер. Ну, тепер ми Віллі й не побачимо.

Клерх. (*несе тарілку з їжею і становить її на серветку*). Добридень, пане Крамере!

Крамер. (*одразу став радісний*). Доброго здоров'я, панно Клерхен.

Клерх. Чогось ви якийсь дивний.

Крамер. Я?

Клерх. Мабуть знову ваші хлопці так вас страшно змучили!

Крамер. Еге, це мої хлопці знову мене так страшно...

Клерх. (*жартливо й соромливо вклоняючись обом*).
Хліб-сіль! (*Ість*).

Янікова (*бере з столу частину білизни*). Клерхен, я піду складати Вілліні речі. Пообідавши, принесеш мені оце, що тут зосталося.

Клерх. Добре, мамочко. (*II. Янікова виходить*).

СЦЕНА XI.

Клерхен, Крамер.

Крам. (*стоїть позад стільця*). Тепер—я—піду.

Клерх. Підете? Куди?

Крам. Треба промову добре вивчити.

Клерх. Так ви справді будете казати промову?

Крам. Завтра в нашому товаристві,—так, так.

Клерх. От який ви надзвичайний чоловік, пане Крамере! Як у вас стає зважливости говорити промови?

Крам. Правду кажучи, я б і не зважився. Але за-для Віллі...

Клерх. За-для Віллі?

Крам. Еге, це так гарно прийшлося... Тепер і я, горопашний, можу йому щось любе зробити... Як мене попрохали читати реферат, то я вибрав ось яку тему: „Про розвиток німецької умілости, з окремим оглядом мальовництва за останні десятиріччя XIX віку“. Правда, гарний заголовок?

Клерх. (*обідає*). Трошки довгий.

Крам. Дак ґрунтовний. Там у промові єсть од-но місце,—його треба сказати особливо гарно, так, знаєте, з запалом. І через те, що я це знаю, то ніяк не можу вивчити. Там буде більш-менш так. (*Проказує з пафосом*). „Новий шлях, шановне добродійство, показав цей молодий артист німець-кій умілости, еднаючи в своїй могутній творчості романську палкість колоріту з глибоким суто-ні-мецьким умінням індивідуалізувати... Цей моло-дий геній, панове, що вперше розгорнув свої ор-

лині крила, намалювавши премійований „Кінець Содомові“, зветься Віллі Яніков“.

Клерх. Ах, як гарно! А вам же повірять?

Крам. Ну, а як же, коли я в це вірю!.. Хіба ж я такий чоловік, що хвалитиму за-для реклами? Хай би посмів хто так подумати!..

Клерх. Ах, пане Крамере, яке велике це щастя наше, що нам судилося жити біля його!

Крам. (*мухо*). Еге; а він завтра виїздить.

Клерх. А чого справді він виїздить? Негарно йому тут?

Крам. Цього ми не можемо зрозуміти, панно Клерхен. Це вже так у геніїв. Завсігди неспокійні, завсігди чогось шукають. Завсігди отак... еге, отак, як я сказав... (*махає руками*) неспокійні, шукають чогось. Такий був і лорд Байрон.

Клерх. Еге; а правда—такого генія завсігди люблять жінчини?

Крам. Авжеж, завсігди... Оце й єсть демоничне в таких людях.

Клерх. (*тавничо*). Пане Крамере!

Крам. Чого?

Клерх. Знову такий лист. Як він пахне!

Крам. Так, так, це один з тих листів.

Клерх. Пане Крамере!

Крам. Чого?

Клерх. Я читала раз вірші... В їх писано було про такого чоловіка... Там був такий вірш: „Чоло зблідле від жіночих поцілунків...“ Зблідле чоло—хіба ж це не чудово?

Крам. Еге, але не для нас... Ми цього й зрозуміти не можемо.

Клерх. А потім, пане Крамере...—Ах, з вами так легко говорити!.. Може колись йому треба буде тихого куточка, як він занадто... щоб одпочити... Про це я теж читала.

Крам. (*замислено*). Може бути.

Клерх. І знаєте, що мені спало на думку: треба, щоб у його було двоє друзів таких, щоб вони однаково щиро любили його і одне одного, щоб він міг мати в їх собі притулок і щоб вони хоч трохи стали йому замість сем'ї.

Крам. Еге, таких друзів, як ми з вами.

Клерх. *(збентежилася)*. Ви думаєте, що таких...

Крам. Еге, думаю, що таких, як ви та я...

Клерх. *(заникуючися)*. О, пане Крамере... *(Жваво)*. А в ваше товариство можна жінчинам?

СЦЕНА XII.

Ті, що в були, Віллі увіходять, але його не помічають.

Крам. А ви хочете може почути, як я говоритиму?

Клерх. О, дуже хочу! *(Віллі став позад Клерхен і, сміючися, займає руками її волосся. Клерхен, радісно злякана, говорить, не повертаючись)*. Ах, це ти, Віллі!

Віллі. А ти як пізнала?

Клерх. Та хто ж ще може займати моє волосся?

Віллі *(удаючи, що не вірить, свариться на неї пальцем)*. А Крамер?

Крам. *(переляканий)*. Віллі!..

Віллі *(уледівши миста, раптом почав нервуватися)* Ет!.. Не зважайте на мене!.. *(Сідав, виймає миста з коверти, бере коверту, кидає в кошик під столом і читає)*. „Неминуче треба поговорити з тобою—сьогодні в вісім годин біля твоєї нової квартири!..“ Ні на одну годину не дадуть спокою! *(Розриває миста дрібно і кидає в кошик під стіл. Клерхен зортає серветку і виходить, несучи тарілку)*.

СЦЕНА XIII.

Віллі, Крамер.

Віллі *(помітивши, що Крамер ходить круг його)*

і щось хоче сказати). Чого то ти так кривишся, братіку?

Крам. Віллі, я... хочу тобі сказати щось... Але ти не розгніваєшся на мене? Ні?

Вілі (*тоном вищости*). Ні!

Крам. А як воно все ж тебе образить?

Вілі. Я зумію мовчки перетерпіти.

Крам. Справа така: з деякого часу за нею слідком ходить хтось; він колись приходив по тебе; він з тих, серед яких ти буваєш.

Вілі (*сміється*). Вірю... Вони ласі, оті поганці...

Крам. (*розлютовується*). Але сьогодні я його залав таки... і впало ж тому псові... Задавив би я його, там на місці вбив би пса!

Вілі (*авторітетно*). Схаменися, Крамере!

Крам. Я вже зовсім спокійний... Спасибі тобі.

Вілі (*докірливо*). Коли на тебе знаходить така лютість...

Крам. (*смирено*). Прости мене, Віллі!

Вілі. Ну, а потім що ж було?

Крам. Потім нас розвели.

Вілі. Оце й усе?

Крам. Еге... Але бачиш, це може твій друг, так ти подбай, щоб він удруге не попадався мені.

Вілі. Та хто ж то був?

Крам. Та ти його пізнаєш. Я його добре позначив, пас... паск... (*Спиняється, злякавшись, мов боїться докорів*).

Вілі. Ну, а тепер я до тебе, голубе, з допитом... Ти бігаєш за дівчиною, мов британ якийсь, і гарчиш на всіх, хто до неї наблизиться. Це в таких страшенно чесних людей, як ви отут, повинно ж мати якусь певну мету? (*Крам. крутить головою, що ні*). Так ти просто баламутиш її, ти, Дон-Жуане!

Крам. (*благаючи*). Не жартуй так зо мною Віллі! Я не розумію цього тону.

Віллі. Ну, то скажи ж мені...

Крам. Я ж ніщо. В мене нічого немає:

Віллі (*збентежився*). Хм... хм!

Крам. (*болязько*). Се б то... Зрозумій же мене...

Ти не думай, Віллі...

Віллі. Ні, ні! Це ж правда: свої невеликі гроші, що' на їх міг би завести школу, ти потратив на мене.

Крам. Ні, ні, так...

Віллі. Та й це ще не все. Замість щоб учитися та здавати екзамени, ти кілька років заробляєш приватними лекціями якусь мізерію, щоб хоч тим убогим заробітком переділитися зо мною. (*Крам ерухом показує, що про це не варт говорити*). Хіба ж не правда?

Крам. Я так залюбки це робив.

Віллі. Я був би останнім поганцем, як би хотів зменшити свою провину перед тобою, і тепер настав час мені з тобою порахуватися. Отже, слухай: я незабаром одружуся.

Крам. (*страшно зрадів*). Віллі, і це... хто ж вона, та щаслива людина? Я вже й тепер її люблю! Знаєш, я ладен молитися на неї, бо ти її любиш.

Віллі. Ну, ну, заспокойся, братіку!... Я тим часом приручив своїм приятелькам знайти мені молоду. Але довго ждати не доведеться, і тоді я позаплачую все, що винен.

Крам. Ах, як що за-для мене...

Віллі. Ну, а тепер найголовніше. Ти вже їй признався?

Крам. Де там! Хіба ж я здатний до того?

Віллі. Хочеш, я за тебе скажу?

Крам. Ох, Віллі, як би ти схотів! Як би хоч одно слівечко за мене сказав!.. То тим би вже тисячу разів заплатив мені... хоч ти вже й давно заплатив, подарувавши мені свою дружбу, мені, мізерному, нікчемному. Але як що...

Вілі (*випиха його з хати*). Іди лиш, проходися; прийдеш через пів години. Allons!..

Крам. Вілі... це... як що... я... (*Стискає йому руки і виходить*).

СЦЕНА XIV.

Вілі сам.

Вілі (*сідає на стілець*). От і я, нікчемний дармоїд, зроблю хоч раз добре діло. Ах, як це приємно!

СЦЕНА XV.

Вілі, Клерхен.

Клерх. (*тихенько виходить і хоче забрати з столу білизну*).

Вілі. Іди сюди, серце!

Клерх. Ти сидиш так тихо, я думала—спиш.

Вілі. Дай мені руку!

Клерх. На, Вілі!

Вілі. Ти любиш мене?

Клерх. Нащо ти про це питаєш? Кого ж мені любити, як не тебе?.. Я ж загинула б, як би не ти.

Вілі. А маєш віру до мене?

Клерх. Ну вже ж!

Вілі. Я кажу про те, чи призналась би ти мені у всьому так, як Богові або своєму сповідникові?

Клерх. Ах, Вілі, що Бог про мене знає, те й ти можеш знати.

Вілі. Ну, тепер скажи мені,—іди сюди, близьенько до мене, отак!—Думала ти коли небудь про те, що зветься коханням? (*Клерхен жваво киває, що думала*). Ну, що ж воно, на твою думку, кохання?

Клерх. Я думаю, що це щось надзвичайно гарне і високе, знаєш, таке, от як сонце... Що зійде воно, і немає в світі нічого яснішого за його; а

одначе все на світі бачиш гарно тільки через його, бачиш усе таким, яке воно справді є.

Вілі. Дуже, дуже гарно... І через віщо це ми з тобою так мало розмовляли?

Клерх. Та ти ж на мене нерозумну ніколи й не глянеш. Ти все думаєш про тих дам.

Вілі. Про яких же то?

Клерх. Ну, ну, не вдавай, що не розумієш... Вже я знаю!.. Як увечері ляжу на ліжко, то й уявляю собі, з ким він тепер танцює... У неї діаманти на грудях... і вона отак дивиться на його, тоді нишком стиска йому руку... то б то: я вас кохаю!

Вілі. Ну, а ще що ти собі уявляла?

Клерх. Того вже не скажу.

Вілі. Чому не скажеш?

Клерх. Бо то нерозумно, дуже нерозумно.

Вілі. А як би хтось прийшов до тебе і сказав: Клерхен, я вас кохаю!

Клерх. О, я була б така рада... Але до мене ніхто не прийде.

Вілі. Ну, а скажемо, як би прийшов Крамер?

Клерх. Ах!

Вілі. Ти б йому зраділа?

Клерх. А вже ж, ще й як!

Вілі. Правда?

Клерх. Але він не прийде... Літератор, кандидат філології не схоче ж узяти бонну з дитячого саду!.. Де ж таки!.. От побачиш, що поки я не здам екзамена на вчительку,—ніхто не прийде.

Вілі. А Крамер тобі справді подобається?

Клерх. Еге... о, вже ж!.. Це через те, що він якось особливо гарний до мене... зовсім не так, як усі інші... Знаєш, це почуввається... Так якось тепло на душі стає... Таке почування, наче подаровано тобі щось гарне, гарне.

Вілі (*жує собі спідню зубу, сам до себе*). І повз

таке любе пройшов мов сліпий! (*Голосно, иншим тоном*). Ну, а як би ще хто прийшов і сказав: я вас кохаю?

Клерх. Та хто б же міг прийти?

Вілі. Якийсь із старших гімназистів.

Клерх. Та вони ж іще дурненькі хлоп'ята.

Вілі. Ну, Ріман.

Клерх. Він жонатий.

Вілі. Ну... я.

Клерх. Ха-ха-ха-ха!

Вілі. Це так чудно?

Клерх. Ну й вигідав!.. Ти, ти (*показує на стемлю*) до мене... (*нахиляється і показує рукою низенько від помосту*).

Вілі. Ну, уявімо собі, що так би сталося!

Клерх. Найсамперед ти не сказав би: я кохаю вас, а сказав би: я кохаю тебе!

Вілі (*стиха, дуже ніжно*). Ну, як би я сказав: я кохаю тебе?

Клерх. (*як зачарована, заникуючись*). Вілі!

Вілі. Чого, серце?

Клерх. (*даремно силкується говорити жартовливо, як перше*). Адже правда... Це ти так говориш... тим гарним дамам... з блискучими діамантами... що всі схиляються тобі до ніг?

Вілі. Ні, як би я тобі... як би... ні, ні, цього не може бути... цього не повинно бути!.. Я був би поганцем і зрадником, як би коли небудь... Знаєш, через віщо я з тобою про це заговорив?

Клерх. Знаю тільки, що ти дуже дивно з мною говориш!

Вілі (*ніжно*). Ти гніваєшся на мене?

Клерх. О, ні... але... (*З жахом*). О, Вілі!

Вілі. Чого, моя люба дитино?

Клерх. Не дивись так на мене!

Вілі. (*ніжно*). Я не дивитимусь на тебе, як що це тобі прикро.

Клерх. Цього я не...

Вілі (*перемалаючи себе*). Ну, скажу просто: як би якийсь мій друг, вдався б до мене, як до твого брата... бо я ж брат тобі?

Клерх. (*мов рятуючися, хапа його за руку*). Ах, так... так!

Вілі. І сказав би мені поговори за мене.. Ти не одмінилась би після цього до мене?.. І чи не повинен би я був гордувати собою; як би думав про тебе не тільки (*знову палко-ніжним тоном*) як про свою сестру... про свою кохану, любу, дорогу сестру?

Клерх. (*ховає обличчя в його на плечі*). Ах, Вілі!

Вілі. Але в серці моему зосталася б згадка про ці хвилини, про ясний безумний сон, що був надто гарний і через те мусив зникнути, тільки заспівав півень!.. Це мені можно?

Клерх. Чи схотів же б ти про це думати?

Вілі. А ти?

Клерх. (*звівши очі вгору*). Я... О, я!

Вілі. І перше, ніж ми прокинемося, положи головоньку мені на плече... Отак... І глянь на мене своїми любимими блакитними оченятами... Цього ж ніколи не буде, я не повинен тебе любити, ти ніколи не будеш моею... Але раз я все ж поцілую ці оченята... (*Цілує*) і ці губоньки... (*Цілує; вона, тремтючи, схилиється йому на руки. В хаті в Крамера одчиняються двері... Чути важку ходу... Вілі здригається і випускає Клерхен з обіймів. Говорить швидко*). Ти не будеш більше про це думати? Правда?

Клерх. (*безсило, мов крізь сон*). Не буду.

Вілі. Ніколи?

Клерх. Ніколи.

Вілі. Ми—брат та сестра... і завсігди так було.

Клерх. Еге... і... завсігди так було.

Віллі. А тепер слухай: те, про що я тобі ка-
зав, що менé прохано поговорити з тобою, це бу-
ло справді. Це Крамер прохав менé...

Клерх. (*страшно перелякалася*). Крамер!

Віллі. Що ж йому сказати?

Клерх. Що хочеш.

Віллі. Як то?

Клерх. Я хочу... все.. що ти... хочеш!

Віллі. Не треба з'язувати себе словом. Ти по-
дай тільки надію.

Клерх. Так... я подаю... йому... надію.

Віллі. Гарзд!.. (*Кличе*). Іди ж... іди вже... ти
вже шкрябаеш там коло дверей!

СЦЕНА XVI.

**Ті, що в були, Крамер, стурбований і пригнічений, ледві
зважується ввійти.**

Віллі (*страшно збурений*). Ну, не будь же та-
кий нещасний... ми не кусаємося... Ха-ха-ха! От
дивні люде! Ха-ха-ха!.. Дайте один одному руку!..
Так... Ти можеш мати надію, друже!

Крам. Невже це...

Віллі (*до себе*). Хвала Богові, вчасно вдержавсь
од спокуси.

Крам. Клерхен, невже ви згожуетесь за мене...
я ж нічого не маю... я ж ніщо...

Клерх. (*дивиться просто перед себе, говорить
як нежива*). Еге.

Крам. (*несамовито*). Ну, тепер як хто насмілиться
до вас наблизитися, то... задавлю як соб...

Клерх. (*здрігаючися, злякана поступається на-
зад, мов хоче захистити Віллі і сама шукає в
його захистку*).

Крам. (*смиренно*). О, я ж тільки... пошуткував...

Віллі (*стоячи спереду біля лівих дверей, хитає*

головою і примушено сміється). Ну, дивні люде! Ха-ха-ха! (*Виходить. Його несамовитий регіт змовкає в коридорі*).

ТРЕТЯ ДІЯ.

Обстановка та, що і в другій дії. Червоний світ по заході сонця світить у вікна. Видко освічені дахи геть у далиню.

СЦЕНА I.

Віллі сидить простягшися на кріслі і дивиться в вікно. Янікова в брилі і в кері увіходить лівими дверима.

Янікова (*хоче вийти, але ще раз повертається*).

Віллі!

Віллі (*здригається*). Чого?

Янікова. Фрак і білизна лежать на ліжкові. Не забудь же вчасно передягтися... Я йду.

Віллі. І Клерхен береш із собою?

Янікова. Ні.

Віллі. Будь ласка, візьми її з собою.

Янікова (*показує на світличку Клерхен*). Дівчина працює... Нащо ж я її братиму?

Віллі. Мені здається певніше, як вона з тобою.

Янікова. І які в тебе дивні думки бувають... вона ж дома! Та й ти поки ще тут.

Віллі (*замислено киває головою, тоді каже, про щось инше думаючи*). Еге.

Янікова. І Ріман хотів ще раз завітати до нас. Гляди, не розминися з ним!

Віллі. Добре, добре.

Янікова. Прощавай, синку.

Віллі. Бувай здорова, мамочко! (*II. Янікова виходить вихідними дверима*).

Віллі (*сам, простягаючи руки до вікна*). Ах! сонце... сонце... сонце!.. Як би можно було змити, (*З коридору чути голоси Рімана і п. Янікової*).

СЦЕНА II.

Віллі, Ріман.

Ріман (*прощається на порозі з п. Яніковою і вона йде з дому; тоді стискає руку Віллі*). Здоров, друже! (*Уважно дивиться йому в вічі*). Ну?

Віллі. Ну, проказуй!

Ріман. Що?

Віллі. Науку моральну, що ти приготував... Тебе навіть роздуло, так багато в тобі здорового розуму... Але ти спізнився аж на годину. Те, про що ти збираєшся проповідувати, оце тільки розказало мені те, що отам угорі. (*Показує в вікно на сонце*). Глянь, як розлило воно своє проміння по тому морю дахів... як би хто змалював це!

Ріман. То й змалюй!

Віллі. А ті бажання, що хвилюються під тими дахами? Кожен димок—то чад неперегорілих мук. Кожен дах—застигле злочинство. Як це намалювати?

Ріман. Дивно. Я не бачу нічого, окріче соняшного проміння.

Віллі. Бо ти філістер.

Ріман. Так?

Віллі. Так, голубе, так!.. Чи може й під твоїм черепом був грім та буря, як народжувалися нові часи? Чи ти почував коли небудь святу зненависть до того, що тупоголове стовпище вважає за справедливе, моральне і достойне поваги? Пробував ти здобувати щось нове в пушах гріха?

Ріман. Дуже гарно! А скільки тобі років?

Віллі. Двадцять сім. Ну, то що?

Ріман. Шкода. Ти говориш так, мов тобі сімнадцять. Те, чим тепер ти величаєшся, я пережив ще будши школяром, а тепер став путящим сем'янином. А надто—не кажи мені про всепазенний гріх... Я кажу тобі, що гріх не має зовсім сили виховувати людину... Чи то справді ве-

личну душу треба мати, щоб сповняти нишком мебльовані квартири чужими жінками?... Бо—треба чесно, по правді сказати—бо на те переводються всі оті титаничні поривання.

Вілі. Так? А той святий хміль, хміль надхнення, геніяльності, що охоплює нас під час найвищої втіхи і призводить нас до великих діл,—це, на твою думку нічого не варто?

Ріман. Той хміль кожен знає—він зветься молодістю. Ну, а про геніяльність не говори, будь ласка. Як який блазень зуміє розібрати, що кругле, а що не кругле, та зуміє одрізнити кленове листя од липового, то вже всі тітки й дядьки починають кричати: геній, геній! Ну, а геніям, звісно ж, усе вільно. Він стоїть по той бік добра й зла,—так тепер кажуть,—і може, до-сходу впливатися розпустою. А як йому пощастить зробити хоч якусь там дрібницю таку, що зверне на себе увагу, то зараз же, мов та галич, почувши трупа, злітаються геніяльні жінки і всі ті, що ховають своє жирування, прикриваючи його наче б то розумовими інтересами.—„Гляньте, як він божественно дуріє,—запевне він геній, бо інакше не був би такий нахабний!“ Біс би їх забрав, усіх отих геніяльних жінок!

Вілі. Як що ти натякаєш на пані Аду, то ти ж чув, що вона сказала вчора. .

Ріман. Це про хворобу геніяльності, від якої вона тебе одучила... Вона дурить і себе й тебе! Отакі критики ще гірші за тих, що захвалюють... Вони змалюють і принижують вас на те, щоб самим знятися вище, спіраючися на вас.

Вілі. Рімане, ти говориш як звичайний ремесник.

Ріман. Еге, я не виняткова натура так, як ти. Смійся собі скільки хочеш! Я весь свій вік ходив по землі під вагою свого сумління. Я плебей, бо я моральна людина, а ти аристократ, бо похо-

диш од древніх греків, що красу й добро розуміли як щось одно. Але noblesse oblige, хлопче. Такі як ти стають царями або поганцями... і коли ти розумієш мову пташину, то поясни її принаймні й нам.

Вілі. Що ж я повинен робити?

Ріман (*дуже серйозно*). Ти ще й питаєш?

Вілі. Роби зо мною що хочеш, тільки не нагадуй про те, що я нічого не роблю, бо мене вже й так це змучило... Я не можу... Не можу... Я мертвий... Але я ще зможу. Побачиш, що в новому ательє... Тільки за-для цього мені треба ще щось... когось, хто навчить мене знову знаходити в житті величне.

Ріман. Чистоти тобі треба... Більше нічого... Чистоти в тобі самому і навкруги. Жінчин ти добре взнав. Спробуй щастя з жінкою. Тільки чиста вона повинна бути, чиста як світ.

Вілі. Рімане, а як же ти?..

Ріман. Облиш про мене! А втім я з досвіду знаю, яку моральну силу ми збуджуємо в грішній душі, як тільки вона впевниться, що ми наближаємося до неї з чесними замірами. Але тобі не того треба. Спробуй, як чесна людина й робітник, знайти відпочинок у чистих обіймах і ти побачиш, як опанують тобою чистота, спокій і сила.

Вілі. Твої слова мов музика... (*Не спускає очей з дверей до світлички Клерхен*). Як би то так... Може це тут, зовсім біля мене... (*Скрикує*). Ах, мені здається, що я й це зможу забруднити, тільки торкнуся!.. Так, ніби од мого дихання гине все, до чого я наближуся.. Годі, годі, я трохи збожеволів... Я вже зовсім був собі вияснив, а ти прийшов і збудив знову всі мої вагання... Ні, ні, прости... Ти добре зробив... Ти ж добра мені бажаєш... Я йтиму навпростець. Бо я ж знову вільний... вільний... вільний...

Ріман. Чи справді ж вільний?

Віллі. Хто ж схоче мене вдержувати, як я йду? Сьогодні ж усе скінчу.

Ріман. Гляди ж, друже, будь зважливий... щоб уже не бачитися!.. Я в тебе ні про що не питаю... але даєш мені слово?

Віллі (*вразився дуже; потім, риптом зважившись, подає руку*). Даю слово.

Ріман. Ну, чудово... тепер я можу йти спокійно. Так до завтрього, друже?.. (*Кладе йому руку на плече*). А коли мій веселий герой навчиться знову сміятися так, як колись?..

Віллі. Ха-ха-ха-ха!

Ріман. Тільки Бога ради не так... Одразу це не може вернутися, а помалу... Гляди ж, друже, будь зважливий!.. (*Виходить*).

СЦЕНА ІІІ.

В хаті сповочіло, тільки в вікно сяє червоний світ. **Віллі**, згодом **Клерхен**.

Віллі (*сам, хапається руками за юлову, повернувшись до світлички Клерхен*). Чистота! Чистота!

Клерх. (*стає на порозі. Обое, перелякані, поступаються назад і стоять одно перед одним; обом чогось ніяково*). Я... хотіла... лампу засвітити...

Віллі (*збентежений озирається*). Так, так, правда... Вже зовсім сповочіло. Ну, то світи!

Клерх. (*збентежена*). Еге! (*Шукає сірники*).

Віллі. Що ти шукаєш?

Клерх. Сірників не знайду.

Віллі. Ось мої.

Клерх. Спасибі! (*Несміливо бере в його з рук коробочку з сірниками, хитаючися стає на стілець і знімає дашок з лампи, що висить зо стелі*).

Віллі (*сам собі, гисуючи пальцем у повітрі її постать*). Боже, яка краса! (*Клерхен випустила з тремтячих рук коробочку з сірниками*).

Віллі (*підбігає*). Стривай, я зараз тобі...

Клерх. (*перелякана простягає руки*). Ні, ні, ні!

Віллі (*широ*). Клерхен, прости, як що я сьогодні недобре зробив з тобою...

Клерх. (*злазючи з стільця стає на його колінки і боязько озирвається на Крамерову хату*). О, ні, ні!

Віллі. А Крамер дома?

Клерх. (*затуляє обличчя*). Віллі!

Віллі (*сердитий і засоромлений, тупнувши на себе ногою, сам собі*). Фе! ні!.. Що, голубко?

Клерх. (*підперши щоку рукою з благанням дивиться на його*). Ах, Віллі!

(*В передпокої задзвонено; обое здригнулися. Клерхен зскакує зо стільця і вибігає, мов хоче обрятуватися. Віллі прислухається, стискає плечима, нічого не розуміючи, і швидко виходить у двері ліворуч*).

СЦЕНА IV.

Ада, Нітті, Клерхен.

Ада. То я можу тут подождати пані Янікову?

Клерх. (*несміливо*). Еге, прошу.

Ада. Можете ви сказати панові Віллі Янікову, що тут його друзі?

Клерх. Еге.

Нітті. Ви—панна Клерхен Фреліх.

Клерх. Еге.

Ада (*роздивляється на неї в лорнет*). Ай-ай! дивіться! (*Клерхен виходить, боязько озираячись*).

СЦЕНА V.

Ада, Нітті.

Нітті. Тьотю Адо, нащо ти мене сюди?.. Тьотю Адо, прости, але як я тут опинилася, то ду-

маю, що мені зовсім не треба було сюди приходити, тьотю Адо!

Ада. Що ти хочеш тим сказати?

Кітті. У мене таке почування, як наче мною набиваються цим людям.

Ада. Хіба це не твоє бажання я вволила?

Кітті. Еге; але тут зовсім по іншому,—такий тут спокій. Я вже давно-давно нічого такого не бачила... Тут не можна так... У мене таке почування, наче ми сюди несемо лихо...

Ада (*мадить їй обличчя*). Це, голубко, зветься пропасниця з кохання.

СЦЕНА VI.

Ті, що в були, Віллі, за ним Клерхен.

Віллі (*дуже збентежений*). А!

Ада. Добри вечір, любий друже!.. Ну?.. Це не дуже ввічливо, що ви так здивувалися.

Віллі. Шановна пані, чи міг же я сподіватися?

Ада. Могли! Вже ж могли! Я давно вже обіцяла собі і своїй небозі—тут зо мною і моя небога... (*холодно вітаються*)... обіцяла собі приємність познайомитися з вашою шановною мамою і виявити їй нашу пошану.

Віллі. Але її, на жаль, немає дома.

Ада. О, мені так легенько не збудетися! Екіпаж може нас подождати аж до обід,—правда, Кітті?

Кітті (*що здивовано дивилася то на Віллі, то на Клерхен*). Авжеж, тьотю Адо!

Ада. Візьміть її, голубко, в свою світличку!—Молодь завсігди має про що поговорити на самоті.—А як прийде час їхати,—зайдеш по мене сюди.

Клерх. (*показує праворуч*). Ходіть.

Кітті. Чому ви не даєте мені руки?

Клерх. Ви хочете? (*Кітті ревниво озирється на Віллі. Обидві виходять*).

СЦЕНА VII.

Віллі, Ада.

Віллі (*сам собі*). Зараз або ніколи.

Ада. Дивно гарна ця вихованка. Ой, ой! (*Свариться пальцем*).

Віллі (*незадоволений*). А!

Ада. Ми гніваємося. Ви дуже широко користуєтеся з вашого права зневажати нас, жінок, мій пане і повелителю!

Віллі. Дозволь спитати, Адо: що визначає цей твій приїзд сюди? Ми ж мовчки погодилися, щоб...

Ада. Нам краще перейти на „ви“.

Віллі. Тут ніхто не підслухає під дверима.

Ада. Гаразд. Ну, далі!

Віллі. Щоб мою хату і мою сем'ю не вплутувати в наші відносини.

Ада. Так... Але я тепер инакше думаю.

Віллі. Адо, не роби нашого розстання ще тяжчим, ніж воно єсть.

Ада (*збенітежившись*). Розстання... (*Всміхаючися*). Але ж ми вже розсталися.

Віллі. Ні, ні, зрозумій же гаразд! Довше так не можна... Ти кажеш мені: я тобі вернула твою волю. Але ж я дуже добре бачу, нащо ти привезла сюди свою небогу Кітті. Адо, це ж буде лихо без краю... Адо, благаю тебе, облиш мене!..

Ада. Я в тебе в хаті... Тобі зостається тільки показати мені, де двері.

Віллі. Облиш цей тон, Адо!.. Глянь, як мені важко... як я силкуюся не образити тебе... Але ж це справа про моє життя... Скажи краще: я вимагаю, щоб ти зостався моїм рабом... Тоді я знайшов би в собі силу розбити твої кайдани, але як

ти отак ніби поступаєшся, то це тільки знесилоє мене, роззброює мене.

Ада. То я вимагаю: зоставайся моїм рабом... Задоволений ти? (*Віллі хоче щось сказати, але не знаходить слів і безсило сідає на стілець*). Ні, велика дитино, нічого я від тебе не вимагаю, а хочу тільки вірно й щиро стати тобі в пригоді, як то годиться добрим товаришам. Як би ми впевнилися, що тобі була б хоч найменча користь із того, що ми розійшлися б, то я зовсім зникла б тобі з очей, так, мов би твоя зненависть зовсім здмухнула мене з землі.

Віллі. Що ти хочеш робити?

Ада. Не бійся! Рук на себе не зніматиму, бо то було б занадто багато чести за для життя!.. Та й за для тебе, мое кохане, любе, дурненьке хлоп'я! Ах, ти й не уявляєш собі, яке ти ще молоде! І яким ти станеш чудовим, поважним громадянином, як збудешся мене й гріха!.. Що-року дитина і шість малюнків... О, треба, тільки не лінуватися!.. Захід сонця за річкую... Бабусин спочинок... Салдат вертається додому... О, сюжетів есть багато! От ти спитай у свого друга Рімана... Він це знає!..

Віллі (зло). Краше, ніж ледарювати!

Ада. Це так говорить мій гордий Віллі? Одначе, як тебе тут уже приборкано!.. Ну, то будь щасливий! Ну, як що ти можеш піти такою стежечкою і задрімати поруч із якоюсь квочкою, то згадуй иноді божевільну жінку, що хотіла була зробити з тебе героя, поки ти не став ще... (*стискає плечима*) скажи сам—чим!.. (*Віллі спаманув, але закусив губи й мовчить*).

Ада (*все дужче лякається, але все ж силкується говорити ласкаво, мов з дитиною*). Бач, який ти упертий та образливий! (*Стає біля його і гладить йому волосся*). І оце його я колись так кохала!..

Та що ж саме я в тобі кохала? Очі, чи ніс, чи губи? Мабуть губи: вони говорили так холодно, а цілували так гаряче... Ні, ні, не лякайся, я вже тебе не кохаю... Ні трішечки! Тільки ображене самолюбство ще трохи мучить... Прощавай!

Вілі (після душевної боротьби, не зводючи очей). Прощавай!

Ада (йде до дверей, тоді повертається назад). Ще ось що... ми ж більше не побачимося—ось ключ.

Вілі. Який ключ?

Ада. Як мені шкода! Я з такою гордістю хотіла сама тобі показати, що зуміла сотворити за-для тебе.

Вілі. Як то? Ти думаєш, що я й тепер ще...

Ада. Ну, вже ж... Тут ніщо не повинно одмінитися... тепер, як усі знають, що ательє готовано для тебе... Ні, тобі неможливо зрекатися.. Бо зараз же сплели б докупи з цим і те, що ми проміж себе порвали і з цього могло б вийти лихо і тобі й мені... Про мене, звісно, байдуже.. чи гинути, то й гинути... Але щоб тобі сталося лихо,—я не попустию...

Вілі (безсило). Господи! Господи!.. Що ж..

Ада. Бачиш, любий, не так уже легко ліквідувати таку стару фірму, як нас двоє. Бувають такі становища, що їх ніякі сили небесні не можуть знищити; нас залізним ланцюгом скувала докупи наша спільна провина.

Вілі. А, нащо, ти мене мучиш!

Ада. Ми можемо тікати одне від одного і ненавидіти одне одного з усієї сили.. Але я належу тобі, а ти належиш мені. Це наш проклін або наше благословення,—як ми схочемо.

Вілі. Наш проклін, Адо, ти це побачиш на собі!

Ада. Та чому ж? А на мене лютувати нема

чого! Що я від тебе вимагаю? Нічого. Що я тобі даю? Все... І так між нами завжди було... Ніколи я не випрохувала в тебе ні трішечки кохання за своє кохання... Дозволь мені тебе любити,— більшого я ніколи не прохала... та й тепер не прошу... Чи можуть же бути ще менчі вимагання? Я не стерпіла б тільки одного: щоб твоя горда хвиляста індивідуальність перевелася на міленьку болотяну річечку... Сьогодні ти бог... Ти можеш усе і смієш усе... це годиться тобі.

Віллі. Ха-ха-ха! Ти так думаєш?

Ада. А що ж, думаєш, підлещуюся до тебе! Хіба ми всі не бігаємо за тобою, і мужчини, і жінки? І цю свою звабливість ти хочеш...

Віллі. Гаразд, Адо.. вислухай мене... Я почуваю, що не можу від тебе визволитися... Я навчився на все дивитися твоїми очима і думати твоїми думками. Те, що ти сказала про нашу спільну провину і ланцюг, була або вигадка, якій ти сама не ймеш віри, або страшна правда... Я занадто молодий, щоб це розібрати... та й занадто втомлений... У мене болить і тут, і тут *(показує на потилицю й на груди)*. Я хочу спокою!.. Веди ж мені жінку, з якою ти хочеш запрягти мене в одно ярме. *(Показує на двері праворуч)*. Хоч би навіть і ту!.. Я більше не пишу. *(Скрегоче зубами)*. Я піду в ярмо!.. *(Спалахнув)*. Але горе тобі, як що не справдиться те, що ти кажеш про мою будучину... Моїм щастям я поступлюся тобі... Нащо воно такому, як я?.. Але мою творчість, чуєш ти?.. *(Хана йї за плечі)* велику творчу силу я хочу вернути собі... Ти повинна мені це... *(Раптом спиняється і прислухається. Чути, як знадвору хтось одмикає замок)*. Моя мати!

Ада. Іди, йди! Не треба, щоб вона тебе тут бачила. Може маєш куди піти? *(Віллі показує головою, що ні)*.

Ада. А тебе ж закликано на обід? (*Він киває, що так*). Іди, а я вже тут зроблю... Іди! (*Вистовхує його з хати і швидко сідає на крісло, тяжко зітхаючи*).

СЦЕНА VІІІ.

Ада, пані Яніова увіходить середніми дворима, у неї в руках пакунки.

Ада (*встає*). Шановна пані, простіть незнайому людину, що втислася в ваш тихий куточок!

Яніова. Чим можу?..

Ада. Я звуся Ада Барчиновська.

Яніова. Ах, як же це я вас одразу...

Ада. Ви мене знаєте?

Яніова. Мій син показав мені вас перед двома роками на виставі малюнків; а ви ж,—я можу це сказати,—ви так багато доброго зробили моему синові... (*Ада, злякана, заперечує рухом*).

СЦЕНА ІХ.

Ті, що й були, Кітті, Клерхен.

Кітті. Тьотю Адо.. ми... (*Змовкає, побачивши п. Яніову*).

Ада. Моя небога Кітті, пані Яніова.

Яніова. Дорога панно! (*Кітті схиляється над її рукою, а вона злякано її вишплює, тоді цілує Кітті в чоло. Прохає сісти*). Прошу вас, сідайте!

Ада. Їдь, голубко, додому і скажи, що я скоро прийду...

Кітті (*тихо*). Проганяєш мене, тьотю?

Ада (*тихо*). Так краще... (*Голосно*). Попрохай вибачення і їдь.

Яніова. Сподіваюся, що вдруге ви довше в нас побудете, любя панно.

Кітті. Ах, як би це від мене залежало, то я б тут на весь день зосталася.

Янікова (*дуже приязно прощається*). Клерхен, будь ласка, проведи.

Кітті (*журливо глянувши по хаті, говорить до Клерхен, що весь час стояла на порозі*). Ах, запевне тут гарно живеться!

Клерх. (*стиха, сумно*). Еге. (*Обидві виходять*).

СЦЕНА X.

Ада, п. Янікова.

Янікова. Я зараз подивлюся, чи дома син.

Ада. Я сама його одіслала. А то він за малим не спізнився на обід.

Янікова. Так?

Ада. У нас однакові знайомі. Через мене він і з ними познайомився.. Але я сьогодні зрелася... Не можна, дорога пані, раз-у-раз крутитися в тому крутіні. (*Клерхен тим часом, вернувшись з коридору, йде в свою світличку*).

Янікова. Ах, дорога пані, як би ви були такі ласкаві і йому це сказали! Може б...

Ада. Ви з його незадоволені?

Янікова. О, це...

Ада. Тільки ви кажіть по ширости... Бо й я з його незадоволена.

Янікова. Ви, високоповажана...

Ада. Ви ж знаєте, як я завжди готова стати йому в пригоді.

Янікова. І ніхто вам за це так не дякує, як його стара мати.

Ада. Ці слова для мене найбільша надгорода. Еге, я теж трохи була йому за матір... О, мені це можна... Я зовсім стара... На чотирі роки за його старіша... Але нам, матерям, лихо з ним... Він набірається своєї волі... починає нас не слухатися... То я й прийшла до вас, щоб нам зробити проти його змову йому ж на користь... Як на

вашу думку, що найбільше придалось би, щоб упорядкувати його— скажемо щиро—трохи гультійське життя?

Янікова. О. я думала, що як би він знайшов собі жінку серйозну, міцної вдачі, таку, щоб зуміла його приборкати...

Ада. Ну, то й будемо про це говорити... Я думаю, що така жінка йому вже єсть.

Янікова. Хто ж вона? Скажіть, Бога ради!..

Ада. Чи сподобалася вам оця молода дівчина, моя небога?

Янікова. О, така осяйна краса! Але я ніколи про таку не марила, це занадто високо...

Ада. Занадто високо? За-для вашого сина?

Янікова. Ах, дорога пані Барчиновська, колись, засліплена материними гордощами, я теж так говорила... Але тепер...

Ада. Що ж тепер?

Янікова (*зовсім збентежена*). Та, як що вона його вподобала...

Ада. Вона його любить.

Янікова. Ах!

Ада. Думаю, що й він не від того... (*П. Янікова плаче*). Шановна пані Янікова!

Янікова. Простіть!.. Так мов гора з мене зсунулася... А все ж я боюся...

Ада. Найсамперед треба, щоб наші сем'ї добре зазнайомилися, щоб це не тхнуло богемою,— я хочу сказати, щоб усе було так, як заведено.

Янікова. Ах, так, мій чоловік...

Ада. До речі й випадок гарний єсть: у понеділок у мене буде вечірка; коли все складеться добре, то на тій вечірці можна було б їх заручити. Маю честь запрохати на ту вечірку вас і всіх ваших. Приймаєте запросини?

Янікова. О. . я... я... я це все чула від вас. Але чоловік мій—він після нашого нещастя став

трохи неймовірний до людей і часто йому здається, що ним гордують.

Ада. Вибачайте! Звичайно, що я, пришлю ще й листа з запросинами. Або ще краще так... Єсть у вас чорнило й папір? *(Сідає коло переднього столу, п. Янікова приносить їй чорнило й папір. Вона пише: „Високоповажаний пане Яніков! Жінчина, що має найцирніше бажання познайомитися ближче з вашою любов'ю сем'єю...“).*

Янікова *(після душевної боротьби).* Шановна пані Барчиновська!

Ада. Що?

Янікова. Ще мушу вам щось сказати.

Ада. Будьте ласкаві!

Янікова. Може з цього нічого й не буде... Може мій син зовсім не такий, як ви про його думаєте.

Ада. Як то?

Янікова. Мені дуже тяжко говорити... Але не сказати, це значить одурити вас... Мій син мабуть не мортиме... Мій син, здається, має собі коханку.

Ада *(дуже злякавшись).* Ви знаєте... *(Схаменувшись).* Я хотіла сказати... Я.. *(Зовсім спокійно).* Ви її знаєте?..

Янікова. О, вже ж ні.

Ада. Ну, то й обличте її... *(Пише).* Одним доводом більше, щоб його оженити. Ось! *(Поддає те, що написала. Янікова читає, пізнає писання і з жахом дивиться на папір. Ада, не розуміючи що з нею робиться).* Сподіваюся, що ваш чоловік буде задоволений.

Янікова *(дивиться на Аду, знову на папір, хапається за голову, кидається шукати листа, що лежав на столі, шукає по всій хаті, кидається до кошика на папірці, що стоїть під столом біля канапи, розглажує кілька зім'ятих ковертів і кидає їх геть, аж поки знаходить який треба і рівняє писання на йому й на папері).* Ви... це... писали?

Ада (страшно збентежена, заникуючися, лепече щось, заперечуючи; а тоді раптом зважується). Я!

Янікова. То це ви?..

Ада. Еге, це я!

Янікова (безсило сідає на канату і дивиться на неї, широко розкритими очима).

Ада. Ну, тепер клянть мене, кажіть, що моє місце аж на дні в пеклі!.. Е, вам легко... Що ви знаєте про таке життя, як моє?.. Ви спокійно прожили своє життя у згоді з природою. Називайте це щастям, чи коханням, чи як хочете! Гляньте ж на мене!.. Через віщо ж я не повинна мати того, так званого, щастя?.. Саме я!.. Я жінка, я мати!.. Мій чоловік тягається з повіями!.. Дітей я одіслала далеко, далеко, щоб вони нічого не бачили й не чули.

Янікова (мучо, сама до себе). Вона — має — діти!

Ада. От і живу я самотним та порожнім життям... І холодно мені. А тут з'являється така людина, як ваш син... Молодий, гарний, палкий... В його було все, що я втратила — молодість, шаленість, палке кохання... ну, і вчепишся за його всією істотою!.. А що того одурюєш, то що? Хиба кожен подих його не є одурювання? І як часто лежиш уночі, не спиши і гризеш подушку з пекучого бажання та з лютоści!

Янікова Вона -- має — діти!

Ада. Еге, ви тут сидите спокійно з вашою мораллю і дивитесь на мене як на пронащу! А я хочу тільки щасливою бути... щасливою бути... і коли не можна инакше, то хоч силоміць!.. Силоміць!.. Силоміць!.. (Стискає зубами хусточку і починає істерично ридати, хапаючи руками повітря).

Янікова (встляючи, суворо). Шановна пані!

Ада. Боже мій!.. Так... тепер усе минулося...

Він мене, кидає, і я не можу його вдержати... Нічого я вже не можу... Коли б хоч побачити його щасливим з іншою.. Я хочу цього... Цим я спокутую свій гріх... І ви не можете заборонити мені покутувати... Ви не можете... Правда ж, люба пані Янікова, ви не забороните мені цього? Я навколішках вас благатиму. (*Удає, ніби хоче стати навколішки*).

Янікова (*швидко поступається од неї*). Боронь, Боже!

Ада. Правда-ж, люба пані Янікова?.. О, ви мати... Еге я хочу звати вас матіррю! Ви не проженете мене! Мати! Ви допоможете мені?

Янікова (*вжахнувши ся*). Хай мене Бог боронить!

Ада. Так ні?.. І ви не боїтеся за його? Хіба ви не знаєте, що він у мене в руках? Що я можу його занастити, як що схочу занастити себе?.. Поміркуйте про це!

Янікова (*боязько, глухо, безсило*). Чого ви—од мене—хочете?

Ада. Хочу, щоб ви не казали ні „еге“, ні „ні“. Хай усе буде, як буде. І більш нічого... Згожуєтеся ви?

- **Янікова.** Еге, згожуюся!.. (*Прислухається*). Ідїть звідси, бо, здається, він іде! Мені не стане сили бачити вас укупі!

Ада (*вже на порозі*). Щоб я знала, що ви хоч трохи мене простили, дайте мені поцілувати вашу руку. (*II. Янікова одхиляється*). Я хочу! Я вимагаю!

Янікова (*безсило протягне руку. Ада хана її і палько цілує*).

Ада. Спасибі вам, мати, мати! Я все ж хочу звати вас матіррю! (*Виходить*).

СЦЕНА XI.

П. Янікова, згодом Віллі.

П. Янікова (*хитаючися підходить до середнього столу і з ошудою витирає руку об сукню*).

Віллі (*в парадному вбранні. Силкуючися вдавати веселою, з неспокійними рухами, боязько й швидко кидає очима по хаті*). Пані Ада вже поїхала?.. Ну, як тобі вона, сподобалась? Пишна жінка, правда? Тільки дуже розумна... занадто розумна... Ну, мамусю, чого ж ти така сумна?.. Твій поганий син не може нічим тобі допомогти?.. Чи може це ти сумуєш, що розлучаємося? Так? (**П. Янікова** киває, що так). Ну, не сумуй!.. Колись же повинно це статися... (*Дивиться на годинник*). Ах, чорт, пора вже!.. Чи гарно на мені краватка?.. Де це мій кожух подівся?.. А, та він же в коридорі! (*Сам собі*). Так завтра в ярмо!.. (*Несамовито*). Але сьогодні, сьогодні, сьогодні я хочу... Привітай од мене Клерхен! (*У несамовитому захваті тягнеться до дверей Клериної світлиці*). Ах!.. Бувай здорова, мамо! (*Виходить*).

СЦЕНА XII.

П. Янікова, згодом Клерхен.

Янікова (*сама*). Немає вже в мене дитини! (*Ридаючи, стоїть коло середнього столу*).

Клерх. (*несміливо виходить*). Мамочко!

Янікова (*почувши, що свєрі відчиняються, швидко випросталась і насилу йде до канати, що в кутку*). Чого?

Клерх. Готувати стіл до вечері?

Янікова. Еге.

Клерх. (*нішла була до дверей, що ліворуч, але раптом спиняється*). А Віллі пішов?

Янікова. Нема.

Клерх. *(стоючи серед хати, тихо, журливо).*
А, мамочко, мамочко, так мені страшно!

Янікова. Чого ж тобі страшно?

Клерх. *(безсило розводить руками).* Не знаю!..

ЗАВІСА

спадає і знову зараз же піднімається. На сцені поночі тільки крізь матову шибку видно, що світиться в світлиці, в Крамера.—В залі, де сидять глядачі, теж повинно бути поночі.—Годинник дзвонить чотири години, Зараз же з хати, де сплять старі, чути, як хрипко тирчать годинник, що будить З Крамерової світлиці чути, як він одномоментно бубонить, вивчаючи: «Новими шляхами, шановне добродійство, нові цей молодий художник німецьку умілість...» і т. д. У всіх останніх сценах говорять умисне тихо, щоб не побудити тих, що сплять у сумежних світлицях.

СЦЕНА XIII.

П. Янікова, згодом Яніков.

Янікова *(у темному капоті, у патинках і в чепці увіходить з малою лампочкою в руці, запалює спиртову машинку, що стоїть на середньому столі, під бляшанкою, потім дивиться по хаті, присвічуючи лампою по кутках).* Його ще нема?

Яніков *(прочиняє двері і просуває голову).* Марійко!

Янікова. Чого, Адольфе?

Яніков. Ніяк не знайду рушника.

Янікова. Зараз прийду. *(Виходить з лампою. На сцені стає порожньо й поночі. Блищить тільки синій спиртовий вогник. З Крамерової світлиці чути, як він вивчає свою промову).*

Яніков *(без сертука, у розстебненому жилеті і в патинках, утирається рушником, пирхав і цокоче зубами).* Ге-ге-ге, та й холодно ж сьогодні! *(До білки).* Добридень, білочко! Еге, тваринко, тобі ще можна поспати! Так, так, так, так!

Янікова *(становить лампу на стіл і йде за чо-*

ловіком, несучи краватку). Адольфе, стривай на хвилинку!

Яніков (по військовому). Стій! (Жінка зав'язує на йому краватку). Ну, знову зав'яжеш якимсь таким геніяльним вузлом... Мене сьогодні молодниці як побачуть, так і почнуть усі—ха-ха-ха! А ти все ж одна в мене, моя старенька, га? (Гладить її по щоці).

Янікова (всміхаючись). Авжеж, любий. (Повертається до його спиною, щоб доглянути спиртову машинку і на хвилинку з журбою затуляє очі руками).

Яніков (тим часом бере свої чоботи з кутка). А ну, спробуємо!... Вліземо в чоботи! (Починає взувати чобіт, але не може і перестав, кашляючи та кречучи).

Янікова (почувши це і кинувшись). Бога ради, Адольфе, облиш! Ти ж знаєш, що вже не можеш цього робити. (Гладить і злегка б'є його по спині і взуває обидва чоботи).

Яніков (як вона йому взуває чоботи). Ще то-рік сам узував, чудово взував... А тепер чомусь не можу... Але ж я знов могтиму, га?

Янікова. Авжеж могтимеш.

Яніков. Бачиш, як би мені хоч раз виспатися добре. І... і... ну, так. Так.. так... Вже ж, молоко... воно тревне. (Жінка надіває на його сертук). Цсс! Ти нічого не чула?

Янікова (перелякавшись). Боже! (Прислухається до коридору). Ні, це Крамер; він знову всю ніч працював.

Яніков. Ге-ге-ге!.. Віллі краще живеться!.. Він може висиплятися... Знаєш, я вже не раз думав, чи не заважає наш годинник Віллі спати, що тирчить.

Янікова (наливаючи йому прячого молока, каже іррко). Про це можеш не турбуватися.

Яніков. Правда, він скоро виїздить од нас. (Замислено). Погано! погано!

Янікова (подає йому чашку, що аж парує). Пий, Адольфе!

Яніков. А Крамерові ж зостанеться?

Янікова. Авжеж!

Яніков (стукає в двері до Крамера). Крамере! (Прочиняє двері). Ну, ідіть, ідіть, ідіть!

СЦЕНА XIV.

Ті, що й були, Крамер.

Крам. (невиспаний, змерз; шия замотана товстим вовняним шарфом). Добридень!

Яніков. Ну, ви, гультю опівнічний, хочете черепушечку?

Крам. Коли ласка!

Янікова (подає йому руку). Прошу, пане Крамере!

Крам. Дуже дякую, пані Янікова!

Яніков. Ну, сідайте лиш сюди! Так! Та тихенько ж! Ну, пийте ж! Га?.. Це найкраще молоко, так зване—з альпійської трави молоко! Це молоко од найкращих швейцарських корів, а сіно, ви зауважте, найкраще...

Янікова. Адольфе, тобі час іти.

Яніков. Уже? Ну, то хай иншим разом! (Жінка його вдягне).

Крам. (устаючи). Дуже дякую! І будьте здорові!

Янікова. Ви б хоч трошки одпочили, Крамере.

Крам. О, цю ніч у мене весела робота! Я ж учу промову, що ввечері говоритиму... Її треба гарно сказати. Хай нарешті довідаються люде, що то єсть Віллі Яніков! (П. Янікова скумиться, мов їй бляче).

Яніков. Це добре! А от як доведеться вам го-

ворити про молочарні, то тоді вже я навчу вас що говорити! Іду, йду! Бувайте! Бувайте! (*Виходить. Його проводить до дверей п. Янікова. Він, прощаючись, її цілує.*)

Крамер (*іде навспинячки до своїх дверей. Перед світличкою Клерхен він на мить спиняється, прислухається, і задоволено киває головою.*) Спи! Спи! Я тут!

СЦЕНА XV.

Пані Янікова.

Янікова (*сама, хотіла погасити лампу, але роздумалася.*) Хай горить, йому світло буде. (*Втомлена, іде потому в свою хату.*)

СЦЕНА XVI.

Яніков, Віллі.

Яніков (*тихенько уводить у хату Віллі*). Цсс...
Віллі. Спасибі, таточку, спасибі!

Яніков. Цсс! Гляди, не збуди матері! Вона думає, що ти давно вже спиш... Ну, ну, дарма!.. Це буває... І зо мною бувало! Роздягайся швидче! (*Помага скинути кожух*). Але про це знатимем тільки ми, мужчини! Розумієш? А чоботи можеш сам роззути? (*Віллі киває*). Це добре! Я, бач, не роззую—сам! Ще торік чудово... Ну, а тепер я чогось... Цсс... Висипляйся гарненько, синку! Буває, вже ж буває... Гляди тільки, щоб. мати... Цсс!.. Прощавай!

Віллі. Прощавай, таточку! (*Яніков виходить*).

СЦЕНА XVII.

Віллі (*сам, хоче роз'язати білу краватку, але нетерпляче зриває її і кидає геть*). Ну, завтра в ярмо! (*Сідає край середнього столу*). Завтра зовсім

утопну в тому багні!.. Так, чистота! (Здрігнувся, вимовивши це слово, і широко розкритими очима дивиться на двері до Клерхен, потім знову спускає голову). Чистота!.. ха-ха-ха! Цей філістер Ріман!.. Жити, жити, впиватися життям, бути богом... А чому ні? Я все можу, все смію, бо мені це личить. (Встає і підходить до дверей Клерхен). Чистота—ха! Тут вона, за цими дверима, і я не можу її взяти... Ха, чудно! Тільки двері—жовті дерев'яні двері з блискучим замком і з чорними очима... праворуч пляма з чорнила... отака й моя доля!—А як би одчинити двері! Натиснути ручку тихенько! (Жахнувшись, поступається назад). Ні, ні, ні, ні!—(Знову сідає). Ой, Боже, вона б же й не боронилася!.. Вона вже й тепер моя (Розгинає й згинає пальці на лівій руці). Це почуввається... і властиво я вволив би тільки її несвідоме бажання... Як це Ада звичайно говорить: *C'est plus fort que moi!* (Схоплюється). Ну, так! *C'est plus fort que moi!*.. Простісінько!.. Ну, що тут робити... Non, moi, je suis plus fort, moi! І я знаю, що зробити. Одчиню двері і збуджу її,—що ж тут негарного? Як вона була хвора, то я дуже часто приходив до неї... І я покаюся перед нею за все, скажу їй, як я прагну чистоти і піду своєю стежкою. Еге, так і зроблю!—Чому ж би й ні? Я все можу, я все смію! бо (гасить лампу) це мені личить. (Одчиняє двері і ставши за дверима так, що його тільки половину видно, кличе). Клерхен! (Клерхен скрикнула в своїй хаті. З Крамерової хати чути, як посунено стілець. Чути вишук і швидко ходу).

Віллі (злякано озирвається і швидко ховається в світличку до Клерхен, замкнувши за собою двері).

СЦЕНА XVIII.

Крамер (сам, з лампою в руці, дуже стурбовано)

ний). Що тут сталося? Клерхен, що вам? (*Прислухається, навкруги зовсім тихо*). Це певне вона крізь сон!.. Все мені страхи всякі ввижаються! Тихо, тихо... так! Новими шляхами, шановне добродійство!.. (*Б'є себе по лобові*). Новими шляхами, шановне добродійство!.. (*Іде в свою хату і звідти чути його голос*). Новими шляхами, шановне добродійство, повів німецьку умілість цей молодий художник і т. д. (*На сцені стає поночі й тихо. Чути тільки прислуханий голос Крамерів, як і з початку сцени*).

ЧЕТВЕРТА ДІЯ.

Обстановка та, що, і в першій дії; через червоні дашки на лампах світ у хаті такий, як буває на смерканні. Як хто входить, чи виходить, то завіси на середніх дверях розхилиються і стає видко в ясному світлі веселі купки гостей, чути гомін та сміх. На роялі грають то „Хор прочан“ то „Рябалку“ потім любовний мотив з „Валькїрії“, а тоді вальс.

СЦЕНА I.

Бруно, Зігфрід — порозлягалася на кріслах і курють. У Зігфріда на правому виску наліплено чорний пластир і на його трохи начісано волосся.

Зігфр. Бруно!

Бруно. Ну?

Зігфр. Утомився? (*Бруно киває. Мовчать*)

Зігфр. (*з запалом підспівує, як грають любовний мотив, махаючи до такту руками*). Божественна жінка!

Бруно (*сердито*). Хто?

Зігфр. Зіглінда.

Бруно. А! (*Мовчать*).

Зігфр. Бруно!

Бруно. Ну?

Зіг'фр. Обід був добрий.

Бруно. Нічого собі.

Зіг'фр. Чечуга з Волги. Городина з Мальти. Фазани з Нормандії. Це те, що зветься здоровий простий обід... Бруно!

Бруно. Ну?

Зіг'фр. Як же в тебе з Кітті?

Бруно. Ніяк.

Зіг'фр. І не закривлюється на щось?

Бруно. Ні.

Зіг'фр. Кепсько, кепсько!

Бруно. Та ні ж бо!

Зіг'фр. Гарне кохання! (*Мушиче пісню про кохання*). Та в тебе ж було щось із нею?

Бруно. А, Боже! Нічого надзвичайного!

Зіг'фр. Здається, ти її раз поцілував?

Бруно. Еге. Нічого іншого не надумався.

Зіг'фр. Не журись!.. Я теж її раз поцілував.

Бруно (*став уважніший*). А!

Зіг'фр. Еге. Ми грали на більярд і зробили ка-рамболь.. Це вже в мене так ведеться, як грати...

Бруно. А як кому не сподобається? (*Показує, як б'ють по шци*).

Зіг'фр. Ну й це ведеться, як грають... Бруно!

Бруно. Ну?

Зіг'фр. Можна з тобою говорити по щирості? Помічаєш?

Бруно. Що?

Зіг'фр. Що сьогодні тут чимсь пахне,—щось крутють із Кітті?

Бруно. Чи помічаю? Хиба ж я ідіот на твою думку? Дуже добре бачу, що робиться.

Зіг'фр. А яку роль грає тут Ада?

Бруно (*всміхається і стискає плечима*). Так Ада!

СЦЕНА II.

Ті, що й були, Вейсе.

Вейсе. А, ви, панове. Чудовий куточок!.. Обід був добрий!

Зігфр. Нічого собі.

Вейсе Що то в вас? Билися на дуелі?

Зігфр. Докторе! Не кажіть тут таких кривавих дотепів!

Вейсе. Та як же це ви здобулися?

Зігфр. Зрозуміло, що на ґрунті кохання. Я йшов слідком за дівчам.—Хто вона, це все одно.— Її женихові це не сподобалось. Я програв справу; але в душі розважаюся тим, що переважила чеснота. *(Вейсе запалює папіросу).*

Бруно. Як вам подобається товариство, пане докторе?

Вейсе. Ви б так саме могли спитати, як мені подобається Господь Бог! Критика тут—хула.

Бруно. А жінщини?

Вейсе. Ні одної не бачив.

Бруно. Найсамперед я не бачив вашої жінки.

Вейсе *(встаючи).* Сюди я прихожу за-для веселощів. Честь свого дому я сюди не беру. *(Шукаючи попільничку, переходить на другий край світлиці).*

Бруно *(тихо Зігфрідові).* Він зве її честю свого дому, бо з нею він дома покидає свою честь. *(Зігфрід сміється).*

Вейсе *(повертається до їх).* Чи ви ж хоч дотепно поглузували з мене?

Бруно. Спасибі! Нічого собі.

Вейсе *(кидає сірник у камін).* То й гаразд! Ну, та й сусіда ж у мене був за обідом... Чорт би його взяв! Мабуть якийсь агент товариства тверезости. Пив найкращі вина і не перестаючи патякав про те, що найкраще питво—молоко.

Бруно. Знаєте, хто він?

Вейсе. Хм!

Бруно. Пана Віллі Янікова батько.

Вейсе (*дуже здивований*). А! (*Свистить*). От так пані Ада!

Зіґфр. От у його ніс чує!

Вейсе. А та стара пані з міною ображеної герцогіні, од якої за десять ступнів тхнуло камфорою?.. (*Бруно киває*). Пані Ада! Пані Ада!

Бруно. А що ви думаєте про цю пані, докторе?

СЦЕНА Ш.

Ті, що й були, Барчиновський, Яніков.

Яніков (*на підпиту, під руку з Барчиновським*). Так, ви благородний чоловік. Так.

Барч. Сідайте лиш, добродію! (*Садовить його на крісло*).

Яніков. Так, тут усі благородні люде! (*Щось бубонить і сміється сам собі*).

Барч. Ну, а вам, панове, весело?

Усі троє. Ні.

Барч. По правді сказавши, й мені невесело.

Бруно. Чи не дременути б нам?

Барч. Ох, ви щасливі!.. Діти, вам нічого робити, то поіклуйтеся лиш оцим стариндею. Він може відогравати соло дуже комичні сцени.

Вейсе. Гарзд.

Барч. А я піду десь в инше місце гріти промінням своєї ласки... (*Вертається*). До речі, між нами буде сказано: обід був добрий.

Усі троє (*згожуючись*). О, так.

Барч. Це те, що зветься: здоровий простий обід.

Зіґфр. Ну, цей дотеп я вже попереду сказав.

Барч. Кепсько! (*Виходить*).

СЦЕНА VI.

Бруно, Зіґфрід, Вейсе, Яніков.

Яніков (*хоче наздогнати Барчиновського*). Стривайте!.. я... я...

Вейсе (*став перед ним*). Краще з нами посидьте, шановний добродію!

Яніков (*радісно*). Ах, ви! Еге, ви теж благородний чоловік!

Зіґфр. Рекомендуюсь: Зіґфрід Меер.

Вейсе. І це благородний чоловік.

Яніков (*щиро стискаючи руку Зіґфрідові*). Ну, вже ж—так, так, так! Бачите, я сьогодні трошки тее... Ви не осудите, ні? Бачите, як звикнеш усе молоко та молоко...

Вейсе (*тихо*). Ну, завів своєї!

Яніков. Але між нами будь сказано, мені начхати на молоко! (*Свистить*). Бо справжньої альпійської трави... (*Погорджу*). Ет! (*Співає*) Ну, вип'ємо іще!.. Знаєте це?

Вейсе. Авжеж.

Яніков. Еге, ми все це зазнали. Ми це співали на хрестинах у мого Віллі. А в парку феєрверк горів. Місяць стояв над липами. А в залі ми танцювали мазурку. І я танцював—ого! Умієте ви танцювати мазурку?

Вейсе. Не дуже.

Яніков. Ну, то я вам покажу. (*Танцює й співає*).

Бруно. Незрівняно!

Зіґфр. (*нідбіає*). Годі!.. Годі!..

Яніков (*знемінився, падає на крісло*). Еге, не танцюється вже! І чобіт уже сам не взую. А ще торік—чудово взував! попереду—то було з до-овгими халявами! Бо в дворі таке болото!.. Еге, от-такелезний двір!.. Оце тут шопи... отам кінніці!.. Праворуч тік... Ліворуч... Еге, за парканом лан

конючини... От пахпе!.. Це найкраща папа худо-
бі. Еге, скажу я вам... А тут Віллі під'їздить із
своїм гуверньором на білому поні... в шотланд-
ській шапочці... І кучері чорні довгі... і... Еге, це
давню було, давню... Еге, і Віллі виріс... еге...
Ха-ха-ха! була там Катря... бой-дівчинище! Коси
біляві... отакі! (*Стискає кулаки*). Кучеряві та су-
хі, як житна солома.. А ноги!.. Як подає було
снопи, то лятки оттакі! (*Показує руками, стулив-
ши їх одна до одної круло*). Як залізні... Я вже
бачу, що він її отакими очима пасе... А хлопцеві
ще тільки п'ятнадцять років поминуло,—ну!.. Ме-
ні чудно, а так наче сердюся!.. Схопив його за
в'язи, кажу: Ти чого Катрю очима пасеш?.. Як
він зірветься!.. Мов зараз бачу... прямо тобі Карл
Моор. Як крикне! Тату, не давай мені батьківщи-
ни, проклені мене, а я з Катрею оженюся!.. Еге
(*сміється й плаче*), тепер він з другою Катрею
жениться... і всьому нашому лихові край... бо
(*таємничо*) вона багата!.. О, Боже мій, які всі лю-
де благородні! (*Плаче*).

Бруно. От штукарь!.. Треба щоб послухали й
інші.

Зіг'фр. Будь ласка. Бруно, як вам треба клоуна
чи дурника, то вдавайтесь до мене. А цього ста-
рого жалко.. Ви вмiєте в шикет, дядечку?

Яніков. Еге... еге...

Зіг'фр. Ходіть, згуляємо вдвох. (*Веде його лі-
воруч*).

Яніков (*хоче його обняти*). Еге, ви благородний
чоловік! (*Зіг'фрід і Яніков виходять ліворуч*).

Бруно. Та-ак!.. (*Показує назад*). Ходімо й ми!

Вейсе. Ні, я зараз додому.

Бруно (*вставляє в око монокль*). Та-ак! *Вихо-
дить середніми дверима*).

СЦЕНА V.

Вейсе сам.

Вейсе (*меланхолійно*). Як би я ще щось міг, то на цей випадок склав би сентиментальні вірші так рядків на сто десять, сто двадцять... Але тепер que voulez vous, que j'y fasse?

СЦЕНА VI.

Вейсе, Ріман, пані Янікова.

Ріман. Вибачайте, пане докторе, пана Янікова тут не було?

Вейсе. Старий пан Яніков пішов зараз у ту світлицю, де в карти гуляють.

Янікова. Може б ви, добродію, сказали нам, як туди пройти?

Вейсе (*рекомендується*). Доктор Вейсе, дуже здатний на всякі приручення, шпигування і т. и. Спеціальність: семейві таємниці.

Янікова. Ви дуже ласкаві, пане докторе. Попросіть, коли ласка, мого чоловіка прийти сюди, я дуже ним турбуюся.

Вейсе. Буде зроблено! (*Виходить*).

СЦЕНА VII.

Ріман, пані Янікова.

Янікова. Куди ми потрапили, пане професоре? Що це за люде? Я стара вже і багато чого бачила, а такого ще не доводилося. Тут він неминуче мусить утопнути, в цьому болоті.

Ріман. Мусить?—Ні. В такому, як ви сказали, болоті живе багато путящих людей. Але ось...

Янікова. Ви з ним говорили?

Ріман. І не раз.

Янікова. Та й що?

Ріман. Він ні в чому не дурить себе і кидається в безодню з росплющеними очима... Так ніби цим моральним самогубством він хоче обрятувати себе від чогось... Тут щось є, але що?.. І ви нічого в його не допиталися?

Янікова (*хитає головою. Мовчать*). Я знаю добре, я в цьому всьому винна.. Спершу любов нерозумна, кохання ним, тоді почала гніватися все дужче та дужче... З повсякчасного горя та з мовчанки стаєш не такий, як люде... Мені тут дуже ніяково... Як гляну на свою полиняну сукню, на свій старомодній чепець,—мов карикатура яка. Слова з себе не витягну, а тим часом почуваю, що треба щось почати.

Ріман. Що ви хочете робити?

Янікова. Еге, що? Чого я прийшла сюди, коли не можу лихові запобігти! Тисячу річей менé сплякло... От і сьогодні Клерхен заслабла... Але я думала, що инакше не можна... А тепер і стою отут як дурна з своєю материнською любов'ю... Пожалійте менé, допоможіть, порадьте!

Ріман. Спосіб єсть. Та чи стане в вас сили?

СЦЕНА VIII.

Ті, що й були, Вейсе.

Вейсе. Шановна пані, можу вас заспокоїти. Ваш чоловік аж потопає в щасті... Вісімнадцять пфенігів виграв.

Янікова. Дуже дякую, пане докторе. (*Ріман і пані Янікова виходять ліворуч*).

СЦЕНА IX.

Вейсе, Вілі, Дробиш.

Вілі (*схвильований і знервований, швидко віхо-*

дить, але, побачивши матір, злякано поступається назад, пока вона й Ріман зникли).

Дроб. (кладає руку на плече Віллі). Аж он куди треба бігти, щоб вас піймати... Я чув, що ми з вами тепер сусіди?

Віллі (збентежсений). Сусіди?.. Ах, правда...

Дроб. Колись було ви хоч у ряди-годи заходили до мене в той час, як я приймаю. Так було гарно поговоримо з вами.

Віллі. Дуже гарно... було дуже гарно.

Дроб. А тепер ви хочете мене зрадити?

Віллі. Зрадити? Як то зрадити?

Дроб. Ну, то значить будемо знову друзями! (Простягає руку, Віллі її стискає).

Віллі. Ви дуже ласкаві... (Мовчанка). Нащо ви держите мою руку?

Дроб. Це!.. Зараз... Лічу ваш пульс... Недобре це, що я ніколи вас не оглядаю. (Набик). Сто шіснадцять! Хм!.. Правда, що я вам таки й не потрібний... так!.. Ну, я не набиваюся до вас з розпитуванням.

Вейсе. Може я перешкожаю вам, панове?

Віллі. А ні, будьте ласкаві,—у нас ніяких таємниць немає.

Дроб. Бачите, дорогий друже... (набик). Сто шіснадцять, хм!..—Спокій, це неминуча умова існування... У вас там у грудях не так то вже здорово і треба вам спокою, спокою... Я порадив би вам, як друг звісно, а зовсім не як лікарь, ні, ні,—обминайте ви всяке хвилювання. Чому б вам не посидіти спокійно дома? У вас там так гарно, саме під вікнами канал, не чути ніякого грюкоту та галасу. Ось ідіть додому; я вам дещо з ліків запишу, а завтра вранці забіжу подивиться на ваше нове ательє.

СЦЕНА Х.

Ті, що й були, Ада.

Вейсе. А! Що пізніший вечір, то прекрасніша господиня.

Ада. І не сором вам!

Вейсе. Я хотів сказати: що прекрасніший вечір, то пізніша господиня.

Ада. Це вже дужче вам личить.—Любий докторе, у мене пропасниця.

Дроб. І в вас?

Ада. Чи немає в вас брому або хини?

Дроб. Єсть і хина. *(Виймає з кишені в жилетці коробочку і дає їй).* Прошу!

Ада. Мерсі. На пару слів, пане Яніков! *(Одводить його набік).*

Дроб. *(говорить з Вейсе, показуючи на Віллі і стурбовано хитає головою).*

Ада. Ти їй освідчився?

Віллі. Ні.

Ада. Ти ж із нею за столом поруч сидів.. Зараз же освідчись!.. Не можна гаяти часу.

Віллі. Моя мати все знає?

Ада. Все.

Віллі. І не вважаючи на це?..

Ада. Еге.

Віллі. Гаразд! *(Виходить ліворуч далішими дверима).*

Дроб. *(слідком за ним).* Стривайте, друже, як що ви зараз додому... *(Виходить).*

СЦЕНА ХІ.

Вейсе, Ада.

Вейсе *(схрестивши руки на грудях, стає перед Адою).* Хм?

Ада. Шклянку води!

Вейсе (*мушчучи йде до дверей і кричить*):
Шклянку води!

Ада. А поки вода прийде, ми побазікаємо.

Вейсе. Про що звелите? Залізниця? Сан-Моріц?
Поль Гейзе?

Ада. Як цей чоловік зо мною поводитьься!

Вейсе. То про Поля Гейзе. Колись він написав чудові вірші.. про розумних пташок. (*Приносять воду*). Це пані!.. Вони починаються так: „Мій друже, ми нишком признаем, — Що ми одне одного знаєм,—З півслова уже розумісм,—Немов дві розумні пташини,—Що мостють гніздо в верховіні...“ Бачите, ви та я, ми обоє такі розумні пташки, що своє гніздо...

Ада. Ви помилилися—свої гнізда...

Вейсе. Так... так... на жаль!.. Так от же, що своє гніздо звили на вершечках людського розуміння...

Ада (*всипає порошок у воду*): Це ж що? Признаєтеся в коханні?

Вейсе. Ні, те буде згодом!.. Бачите, тими таємничими словами я хотів порадити вас... Зовсім за дурно... просто з доброти. Бо я теж благородний чоловік, як говорить батько Яніков.

Ада. До чого ви це ведете?

Вейсе. Ви вшанували мене, звірившись мені тоді, як схотіли, щоб у вашій господі з'явився молодий маляр, творець „Кінця Содомові“. З'явився він тут з великим виблиском... Тепер мені хочеться подбати за-для вас, щоб і зник він так саме з виблиском.

Ада. За-для мене?

Вейсе. Так, за-для вас. Один американець з Нью-Йорку хоче розмалювати свою ідальню фресками. І гроші добрі заплатить... Мені приручено...

Ада. Ні!

Вейсе. Ви не хочете?

Ада. Ні.

Вейсе. Так чого ж ви хочете? Навщо ви через свою прихму хочете занепасти життя двом молодим істотам?

Ада (з плачем ламле руки над головою). Бог бачить...

Вейсе. Годі бо!.. Випийте швидче!.. То все нерви, нерви! (Ада хопав стакан обома руками і жадібно п'є). Так! Ну, то чого ж ви хочете? Я відгадаю вам цю загадку. Ви самі не знаєте, чого хочете. У цьому вся сила... Єсть люде, що, читаючи книгу, перед кінцем її проймаються таким нервовим страхом, що всякими способами силкуються одтягти дочитування. Загорніть книгу.. Це зовсім не боляче, Арріє!

Ада. Ви про когось иншого?

Вейсе. Я сказав: Аррія.

Ада. Гарзд! І ви думаєте, що кохання...

Вейсе. Пані Адо, кохання немає, єсть тільки нерви.

Ада. Але як зважишся,—доля...

Вейсе. Пані Адо! Доля немає, єсть тільки нерви... Ви хочете встрегнути з-біса нерозумну штуку. Сьогодні ввечері, як цю подію обмірковувано по всіх кутках...

Ада. Як, вони?..

Вейсе. Про все довідались. Сьогодні ввечері всі зійшлися думками про те, через що ви так робите.

Ада. І через що ж?

Вейсе. Не зважуся і натякнути вам про це.

Ада. То це якісь гидотні вигадки.

Вейсе. Сьогодні... Я знаю вас, пані Адо. Знаю, що сьогодні до вас несправедливі. Але через рік вони матимуть рацію.

Ада. І ви думаєте, що повинність, яку я беру на себе...

Вейсе. Пані Адо! Немає повинностей, єсть тільки нерви. І колись під час знервування виявиться, що...

Ада. Я з ними розлучуся. Зроблю край усім пльоткам. Я доведу всім...

Вейсе. А до того часу?

Ада. Боже мій, Боже! Що ж я можу?

Вейсе. Поступитися! Ступінь назад! Не треба заручин!—Пані Адо, той, хто вам це говорить, сам програв справу. Колись я проминув відповідний момент. Коли—не знаю. Але оце я знаю за певне, що саме тепер ви збираєтеся проминути відповідний випадок—і вже без вороття.

Ада. Що ж мені може статися надзвичайного?

Вейсе. Надзвичайного нічого. У людей такої вдачі, як ми з вами, трагедій не буває. Надзвичайного нічого: Стиснуть плечима, поглузують; подекуди, як ви простягнете руку, то зроблять отак (*ховає руку за спину*); на ніч трошки більше сульфоналу, вдень довше лежати на канапі та...

Ада. Та?

Вейсе. Та инколи якийсь мандрований лицарь допоможе вам розважатися. (*Цілує руку*). Прошу мати мені на увазі. (*Виходить*).

Ада (*сама*). Не маю сили!

СЦЕНА XII.

Ада, Кітті.

Кітті (*дуже схвильована, кидається на шию, стиска*). Ой, тьотю Адо, він хоче поговорити зо мною. Він сюди прийде. Боже, як я тремтю, тьотю Адо!

Ада. Так боїшся?

Кітті. Еге!.. Ні! Я така щаслива, тьотю Адо!

Ада. Заспокойся, дитинко! (*Цілує в чоло, сама собі*). Пізно вже! (*Виходить*).

СЦЕНА ХІІІ.

Кітті, згодом Віллі ввіходить лівими дверима.

Кітті (боязько, зітхаючи, озирається навкруги).

Віллі (важко дихаючи, непевною ходою підходить до Кітті, сам собі). Ну, в ярмо! (Вклоняється, не знаючи, як почати говорити).

Кітті (щоб не було мовчанки). Ви прохали мене... Господи, ви зовсім мов хворий!

Віллі. То дарма, дарма... Коли дозволите, я сяду. Нам же ще сьогодні кадриль танцювати. (Кітті хоче йому допомогти). Дякую! Я... я... може ви вже знаєте, що я хочу вам сказати?

Кітті (несміливо). Тьотя Ада мені натякнула.

Віллі. Справді? Це ще й краще!.. Тоді можу говорити коротко. Не ждїть од мене палкого освідчення... Я за свою так звану молодість так багато брехав... Ні, ні, ні, не те кажу... Я хочу сказати... як що... еге... так от, я вас люблю... Еге... Це правда... І я прошу вас прийняти мою руку... Невеликого вона варт, оця рука. (Розглядає свою руку). Жовта й худа і працювати одвигла. Але мені сказано, що ви її візьмете... Про смаки не сперечаються.

Кітті. Не годилось би вам так зо мною говорити.

Віллі. Чому?

Кітті. Знаєте, що я думаю про цю руку?

Віллі. Хм?

Кітті. Ви не розгніваєтеся на мене, бо так звичайно не буває? (Простягає руку).

Віллі (киває головою, що „ні“). Та що ж там?

Кітті. Ось що! (Раптом цілує йому руку).

Віллі (збентежений). Панно, ви засоромили мене!

Кітті. Хіба не ця рука змалювала „Кінець Содомові“?

Вілі (*зовсім збентежився*). Нащо ви нагадуєте мені про те?

Кітті. І це вас теж засоромлює?

Вілі. Дужче ніж... (*сам собі*) з винятком одним. (*Знову так як і перше холодним іроничним тоном*). Ну, цього ви, дитино, не можете зрозуміти.

Кітті. Навіть хоч і як силкуватимуся?

Вілі. Ха-ха-ха! Ну, як ви собі це поясните?

Кітті. Думаю, що ви мучитеся тим, що досі не сотворили нічого такого великого, як той малюнок. І ще думаю, що ви згадуєте з жалем або з задрощами,—гадаю, що мабуть з задрощами, правда ж?—про той час, як ви з такою радістю малювали її.

Вілі (*вражений*). А!.. Це запевне вам тьотя Ада розказала?

Кітті. Ні, тьотя Ада зовсім з иншого боку на вас дивиться. Вона хотіла, щоб ви завжди казали дотепні слова, щоб завжди були чепурні й меланхолійні, сидючи в неї і говорючи такі надзвичайні речі—пів-поетичні, пів-непристойні.

Вілі. Так ви й це... хм... Може вам професор Ріман про мене говорив?

Кітті. Ні, ні, я це сама почувала давно вже. Як ви ввіходили сюди з усміхом на обличчі і з нудьгою в душі і озиралися—отак!—тоді я завжди думала: запевне йому любіше було б стояти перед своїм мольбертом, ніж отут дурника стрііти.

Вілі. Дитино, чому ви ніколи так зо мною не говорили?

Кітті. Та коли ж?.. Ви ж завжди поводитися зо мною, як з нікчемною, дурною, зовсім неосвіченою... Зрештою я й сама почала думати, що я така... Та й хто б же насмілився щось сказати при тьоті Аді? Правда, я неосвічена... Але ж і то правда: треба ж мати когось, хто б радів з твоїх знаннів, хто б дивився на тебе, як на товариша,—

адже? Та ще, бачите, я не знаю всіх тутешніх таємниць. Мені завсігди здавалося—але про це нікому не кажіть,—що тут якось непорядно. (*Віллі дуже здивований*).

Кітті. Я вам усе скажу. Знаєте, які тут усі негарні? Говорили навіть, що ви з тьотею Адою любитеся... Хіба ж це не гидота?

Віллі. Так... так!..

Кітті. А часом я навіть готова була повірити, як ви з тьотею одсилали менé... Не сердьтєся... Мені так сором... Але ж, бачите, я дуже ревнива.. Уявіть собі, я ревнувала вас навіть до тї маненької дівчини, що ви взяли до себе за сестру... а я її полюбила, як тільки побачила... Ми ж обидві—сироти.

Віллі (*скрегоче зубами*). Це ж збожеволіти можна!

Кітті. А чому вона до нас не приїхала? Я їй писала і дуже прохала.

Віллі. Не знаю... Не був дома...

Кітті. Ах, як би я могла бути такою, як вона... такою тихою і такою... Але цього вже не буде... Я зовсім погана... Ну, коли вже я почала сповідатися... Еге, я вам усе скажу... повинна все сказати. Тут така атмосфера, що хоч і не хочеться, а робиш дурниці... Та ще я завсігди зла на вас була... Коли він тебе знати не хоче, то й тобі повинно бути байдуже до його. А тепер слухайте. Од п'ятьох я одержала любовні листи і двом одписала. Троє менé поцілували, а одного я поцілувала. І цей вийшов найгидчіший. І тепер ще страшно здумати, бо тоді лихо могло мені бути..

Віллі. Хто ж то був?

Кітті. Тепер його вже нема. Такий був дуже гарний з себе атташе в грецькому посольстві.

Віллі. Він? Ну!..

Кітті. Чого ви такі злі на його? Його й вас у розмовах завсігди становили поруч.

Віллі. Так, так, то правда.

Кітті. А ще поганіше те, що я тут чула і що сама говорила. Скільки було казано всяких непристойностей! Часом мені стає сумно, що я так багато знаю про життя, а часом кажу собі: так краще, бо міцніше стоятимеш на своїх ногах, як пощастить вирватися відціля. Я неодмінно хочу цього... У мене єсть до вас велике прохання... Як ми одружимося... ви ж хочете зо мною одружитися, правда? (*Віллі киває*). То це не буде ніяково, що я кажу про це,—правда ж? (*Віллі сміючися киває головою*). І ви не думайте, що я невдячна до тьоті Ади; але прошу вас... прошу вас... нам треба тікати з цього дому, од цих усіх людей.

Віллі (*все дуже радіє*). Кітті, і це ви кажете?

Кітті. Еге, дуже вас прошу! Та вже я тепер бачу, що тільки через вас я тут zostавалася і виробляла таке, що могла зовсім себе занепастити. І знаєте, як мені уявляємося ми обое: так наче дві нещасні душі зблукалися і по одинці не можуть знайти стежки до раю, а тільки вдвох... Тільки вдвох...

Віллі (*глибоко зрушений*). Так наче це сон сниться!

Кітті. І правда ж... як ми станемо нутящими і схочемо стати ще кращими, то ніхто до того не може мішатися?

Віллі (*спалахнув*). А, чорт, звісно ж, ніхто... (*У його крутиться голова і він схиляється на крисло*).

Кітті. Що вам?

Віллі. Нічого... вже добре!

Кітті. Тільки глядіть, не заслабніть! Ні, ні, і то дарма,.. Я так вас доглядатиму, що ви одужаєте. Ах, як я вас... Але ви не подумайте, що я люблю в вас тільки красеня Віллі Янікова, жіночого улюбленця, славетного художника! Вже ж

я страшно пишатимусь вами!.. Але як би ви були простим робітником, отим що б'є каміння на шляху, а я була вашою жінкою, то нічим би я так не пишалась, як тим, що могла б вам допомогати, подаючи каміння!..

Віллі. Боже, нащо ти показуєш мені рай тепер, як я його втратив?

Кітті (*боязко*). Любий пане Віллі!

Віллі (*схоплюється*). Ні, ще нічого не втрачено! Ще я можу... Ах! не хочу про це думати... Хочу... Дай мені свої руки!.. так!.. Не знаю, що мене тягне до тебе: чи це кохання, чи... (*перелякано озирється*) страх.. страх... Але мені здається, що ти—саме те, чого мені завжди бракувало. Мені неминуче треба тебе! За тебе я хапаюся!.. Але ти не покинеш мене? (*Кітті всміхаючися крутить головою*). Не кидай... Бачиш, я все втратив. Навіть рідну хату... Не питай як... Ні, ні, не думати про це... Ти мені замість усього станеш... і замість сумління, бо моє вже зовсім ні до чого... Так, твоя правда: ми—дві душі, що зблукалися. Але ти побачиш... я маю силу.. я на руках понесу тебе в житті... Я... я... ах, який я мізерний!.. який я щасливий! (*Ридаючи, стає перед нею навколішки і припадає обличчям до неї. Мовчанка*).

СЦЕНА VII.

Ті, що й були, пані Янікова увіходить лівими дверима.

Кітті. Твоя мати.

Віллі (*спершу страшно злякався, тоді з божественною радістю*). Мамо, ось вона... роздивися на неї!.. Глянь, яка вона... і тоді скажи мені ще слово... подивись тільки, яка вона... більш нічого! (*Виходить*).

СЦЕНА XV.

Кітті, пані Янікова.

Кітті. Шановна пані, ви так суворо на мене дивитесь... Не легко буде заробити вашу любов... а я так хочу цього,

Янікова. Це не те, любя панно.

Кітті. Як би тільки я знала, як? Ах, дорога, шановна пані, мені так хочеться матері... я завжди дбатиму, щоб вам було радісно... Ах, ви втомилися... (*Присуває до неї крісло*). А я тут сяду, добре? (*Сідає на низенькому осліничкові*).

Янікова. Мій син сказав вам?..

Кітті. Все, все, шановна пані! Спершу він не дуже мені вірив!.. Та я... ха-ха-ха!.. Ми вдвох, шановна пані, зуміємо зробити його щасливим!

Янікова. А ви вірите, що будете з ним щасливі?

Кітті. Та я ж його люблю... Я його люблю куди ж дужче, ніж йому сказала!

Янікова (*бере її голову обома руками і цілує в чоло*). Моя любя, любя дитино!

Кітті. Ага! вже ви не такі суворі стали... Я таки прихилю вас до себе! (*З обличчя п. Янікової видно, що їй дуже тяжко*). Що вам?

Янікова (*сам собі*). Не можу... не можу...

Кітті. Ви такі дивні до мене.

Янікова. Моя дитино, бувало вам так, що вас обманювано?

Кітті. Бувало... ні... ах, бувало! Се б то, здебільшого я обманювала.

Янікова. І ви так про це говорите?

Кітті. Та тут же нічого поганого немає. Тьотя Ада каже, що звичайно або ти когось дуриш, або тебе хтось дуристь. (*Поважно*). Так завжди в житті!

Янікова. Дуристе й тих, кого любите?

Кітті. Ну, тих!

Янікова. А що б ви зробили, як би вас одурив той, кого ви любите?

Кітті. Такого не могло бути.

Янікова. Чому?

Кітті. Бо я люблю тільки одного.

Янікова. Ну, а той?

Кітті. То він одурять? Він?.. Ні!

Янікова (*сама собі*). Не можу. (*Наважується*). Люба дитино, присуньтеса до мене ближче... Я хочу говорити з вами, як женщина з женщиною. Бо ми женщины всі мучениці—знаєте ви це?

Кітті. Ні. Але як що дійдеться до того, то я це зрозумію.

Янікова. Недалеко може той час, коли ви цього зазнаете.

Кітті. Що ви хочете сказати?

Янікова. Нічого, нічого. Простіть мене! Я не хотіла б робити вам боляче...

Кітті (*схоплюється*). Ви не хочете згодитися...

Янікова. Ні, ні, я... ах! Але ви не повинні згожуватися.

Кітті. Я? Та я ж уже... О, Господи!.. покличу Вілі.

Янікова. Не треба.

Кітті. То тьотю Аду.

Янікова. Її ні в якому разі.

Кітті (*здивовано, тилмо, довго дивиться на неї; потім усе дужче хвилюючися*). Шановна пані... Я не така недосвідчена, як бувають у мої літа... Я знаю багато... Я... О, вам не треба було цього говорити... Я... (*Кличе*). Тьотю Адо! тьотю Адо! (*Стурбована бігає по хаті*).

Янікова (*мовчки дивиться поперед себе*).

Кітті. Шановна пані. Я все бачила: чоловіків, що дурють жінок; жінок, що дурють чоловіків. Все це буває... але не може бути, щоб таку безоборонну, як я... правда ж?

Янікова. А як вам це говорить його рідна мати? (*Кітті вибухає коротким риданням, падає навколійки і схилиється на кананку. П. Янікова підбігає до неї*). Бідна моя дитино! Хоч яка тяжка ваша мука, та вірте, що тут єсть душа, якій ще тяжче, ніж вам! (*Кітті рухом показує, щоб її облишено П. Янікова йде, тоді знов підходить до Кітті, хоче іоворити, але не знаходить слів.— Виходить*).

СЦЕНА XVI.

Кітті сама

Кітті (*з хвилину лежить тихо, тоді насилу підводиться, тре чоло її очі і дивиться навкрузи, мов кого шукає*). Як би в мене були при собі гроші!.. До мого столу треба йти через ті світлиці... Ні, не можу! І її не можу більше бачити. На мені перли... але ж тепер ніч...

СЦЕНА XVII.

Кітті, Роза увіходять лівими дверима ближчими.

Кітті. Єсть у вас гроші?

Роза. Ні, панночко. Але там у передпокої якийсь пан. Він неодмінно хоче...

Кітті. Яке мені діло?.. Єсть у ваш гроші?

Роза. Я ж уже сказала, панночко, що нема.

Кітті. Хм!.. А хустка єсть?

Роза. Хустка єсть.

Кітті. Дайте її мені! (*Роза виходить*). Грошей добуду внизу у швейцара... Так... і...

Роза (*увіходить знов*). Ось...

Кітті (*хапає в неї з рук хустку*). Дякую, мені треба вийти дещо купити за-для кадрілі.

Роза. Вночі?

Кітті. Еге... Розо! (*Хоче щось сказати*). Ну, гаразд! (*Виходить*).

Роза (*сама*). Це щось дивно! (*Хоче бігти за Кітті*).

СЦЕНА XVIII.

Роза, Віллі, пані Янікова, Ріман. увіходигь середніми дверима.

Віллі (*вбігає як несамовитий*). Кітті!.. Де панна Кітті?

Роза. Панна пішла щось купувати.

Віллі. Пішла? Коли?

Роза. Оце зараз. (*Віллі біжить до дверей*).

Янікова. Куди ти? (*У ліві двері хтось стукає*).

Роза прочиняє двері, говорить з кимсь і рухами щось заперечує).

Віллі. Облиш мене! Що ти знаєш про щастя, якого мені треба? (*До Рімана, що не пускай його йти*). А ти—мізерний мораліст... пустіть мене!

Ріман. Не дурій!.. Краще скажи, куди ти хочеш бігти?

Віллі. Побіжу за нею. Упевнити її хочу. Бігтиму за нею слідком. Увійде в хату, я дождатиму край порогу як собака, аж поки її назад... Про мене завжди казано, що вмю скоряти жінщин. Тепер спробую, чи так це. (*До Рімана*). Пінеш ти врешті геть з перед мене? (*Виходить*).

СЦЕНА XIX.

Пані Яніко а, Ріман, Роза.

Янікова Що ми нарobili?

Ріман. Хм!

Роза. Шановна пані, ви не пані Янікова? (*П. Янікова киває що так*). Тут пан якийсь. Ніяк його не випровадиш. Неодмінно хоче...

СЦЕНА XX.

Ті, що й були, Крамер.

Крам. *(ускакує в хату в пальто, розсуйовдженний)*. Клерхен тут?

Янікова. Клерхен?

Крам. Еге. Вона наділа свою конфірмаційну суконьку і сказала Мінні, що... Її тут нема?

Янікова. Нема!

Крам. Господи, рятуй же нас!..

СЦЕНА XXI.

Ада *(розсуває завіси і кричить, плещучи в долоні)*. Прошу передягатися на кадрілі! *(Ступає ступінь у світлицю і здивовано озирється. З суможної світлиці чути музику й сміх)*.

П'ЯТА ДІЯ.

Ательє Віллі Янікова. Звірячі шкури, східні килими, позолочувані віяла, дуже дорога мебель; стару зброю порозвішувано мов трофеї; ще зброя лежить безладно. Стілець за-для моделі. Мольтберт. Ліворуч, у глиб сцени, балдахин, з під якого завіси спускаються до помосту; каналка; друга каналка стоїть перед каміном ліворуч. Праворуч вікно. В глиб сцени праворуч двері. За піднятими завісами видно пишно вбрану спочивальню; в їй горить колірний лихтарь.

СЦЕНА I.

На сцені порожньо. Люстра, в їй ледві блимає газовий вогник. Чути, як зокола одмикають замок у передпокої. Потім двері помалу відчиняються. Віллі вводить у хату ледві притомну Нітті, трохи вгорнувши її своєю широкою кереєю. Піддержуючи Кітті, що пригорнулася до його, він помалу веде її через хату до каналки перед каміном і садовить її, стоїть якийсь час знеможений і важко дихає. Потім скидає керею і бриль і спускає завіси, закриваючи спочивальню.

Віллі. Кітті!.. *(Вона мовчить; він стає перед*

нею навколїшки). Люба, любя, любя Кїтї!.. Опритомній же!.. Промов, серце, хоч словечко!.. Знову ж усє так гарно... (*Гладить їй руку. Всього його проймає щастя й гордість*).

Кїтї (*трохи опритомнївши*). Де я?

Вїлї. Там, де ти й повинна бути—там, де твоє щастя, ось ти побачиш!

Кїтї (*ще не зовсїм опритомнїла*). Як я тут опинилася?

Вїлї. Ти не знаєш?

Кїтї (*дивиться мертвим поглядом; глухо*). Ні!

Вїлї. Хїба ти забула те все, що я говорив тобі, як вітер свистїв нам у вуха?.. Я тоді думав собі: хай свистить, хай хоч і воченний дощ падає,—тоді швидче вона шукатиме захистку в тебе. (*Кїтї змерзла, тремтить і щільніше загортається в хустку*). І бачиш, голубко, ти таки мусила менє простити.

Кїтї. Простити?

Вїлї. А хїба ж ні? Правда, тяжко було менї цього досягти!.. Ще й як!.. Скїльки це годип діялось? (*Весело потягається*). Але як я чою схочу... Хвала Богові, ще я можу, як схочу!

Кїтї. Так... але... де я? (*Боязько озиряється навкрузи і скрикує*). Я хочу звїдси! Я хочу звїдси!

Вїлї. Кїтї, будь же розумненька!

Кїтї. Що ви од мене хочете?.. Нїщо я тут?.. Ви хочете зовсїм занаястити мене?

Вїлї. Ти нічого не пам'ятаєш з того, про що ми зараз говорили з тобою, їдучи вулицею?

Кїтї. Говорили тїльки ви! Я... так, тепер я згадала!.. Ви наздогнали мене... я вас проганяла... кїлька разів... а ви все йшли за мною.

Вїлї (*сміється*). Авжеж—бо то я!

Кїтї. І я все дужче втомлялася... я знала, куди... Я йшла мов сонна і на все згожувалась!.. А ви скористувалися з того, що я нічого не розумї-

ла і зтягли менé сюди, як хижа звірюка свою здобич!.. (*Устає*). А тепер нустіть менé!

Вілі (*всміхаючися, хитає головою*). Н, не пуцу!

Кітті. Я кричатиму, щоб менé рятували.

Вілі. Не допоможеться, серце! Ми самі на всю оселю... Місце тут безлюдне... В ряди-годи пройде вночішній сторож.

Кітті. О, ви недобрі до мéне!

Вілі. Навіть так! Ну, мені байдуже! Бо це вперше за життя можу я совісно й чесно відповідати за свої відносини до жінчини... І як що ти досі цього не знала, то знай тепер: ти не підеш звідси, ти зостанешся зо мною до кінця мого життя!.. (*Пух Кітті*). Дівчатко, моє любе! як би ти знала, який я щасливий!.. Таке велике щастя повинно й тобі передатися.

Кітті. Ах, усе, все загинуло!

Вілі. Ніщо не загинуло!.. Ніщо не одмінилося й на одну йоту!.. Хиба ж ми не думали почати жити вкупі новим життям—ти та я? Хиба не говорила ти сама, що ти й я—дві душі, що зблукалися?.. І ото, тільки зазирнувши в мою убогу смутну душу, твоя душа вже хоче менé покинути! Ти вже й злякалася!.. (*Вона мовчить*). І хиба ж не хотіла ти заздалегідь простити мені все, все, що б ні було? Хиба я не казав тобі, що в мені не зосталося нічого гарного, що я нікчемний? І коли хто впевняв, що це не так, то це панна Кітті!.. Тепер я за тебе вчепився і ти менé не збудешся!.. Глянь, позад мéне велике глибоке болото! Ти менé витягла звідти—невже тільки на те, щоб знову туди штовхнути?... Це ж немилосердно!.. Бачиш, я ще багато більше міг би сказати, як би не був певен, що переможу тебе... Мені хочеться все сміятися, голосно сміятися... Тільки... (*Зляканий спиняється; нишком*). Не думати, не думати, не думати про те!.. Стривай, я ще

навчуся сміятися!.. Чого ти тремтиш? (*Кітті мовчить*). Боїшся мене?.. Ще й досі боїшся? (*Кітті заперечує жестом*). Що ж тобі?

Кітті. Холодно.

Вілі (*радісно сміється*). Знаєш, що це значить? Це значить: запали вогонь, я хочу погрітися біля твого огня—ні, не біля твого, а біля нашого огня хочу я погрітися!.. Ах, ти, ти, ти!.. Так, зараз же запалимо вогонь, зараз же. Це дуже легко! Ось дрова, так!.. Та й у попелі ще жевріє. Але я ледачий і не маю терпіння, і завсігди керосином поливаю! (*Поливає дрова керосином з малої бальзанки*). Так!.. Ти, як порядна господиня, не дозволиш цього робити, бо може статися вибух! (*Полум'я занялося*). От! уже й горить! Ну, тепер скидай свою мокру хустку, так... (*Побачивши її голі плечі*). Бідне ти моє, так ти... Стривай, ось плед! (*Зриває з віздки плед і замотує ним Кітті*). Тепер присунемо каналу ближче до вогню! (*Присуває каналу. З напруження йому заболіло і він, застогнавши, хапається за труди*).

Кітті. Що тоб... що вам?

Вілі. Нічого!.. Але можеш спокійно говорити мені „ти“. Тепер уже все одно. (*Сідає на канані в куток так, що обох їх освічує полум'я*). Глянь туди, яка то дивна річ, отой огонь, люба, дорога моя дружино,—я тепер можу так тебе назвати,—це перший огонь у нашому огняці! Ах, як свято я пильнуватиму й берегтиму його, поки мого віку! Хм!.. Еге, отой Ріман таки великий дурень із своєю проповіддю чистоти!.. Ну, що б я з тобою робив, як би ти була такою невинною овечкою, що тільки й знає свою дрібненьку дівочу упертість?.. Ні, ні, ні, ні, мені треба розуміння; такої, яка за малим не впала так, як упав був я... таку жінку, яка знайшла б себе в мені, так саме, як я знайшов би себе в її. Такої мені тре-

ба було, і я її маю!.. Хвала Богові! я її маю!..
Ну, кажи, ти ще й досі хочеш піти від мене?

Кітті. Ні, Віллі, я навіки зостануся в тебе.

Віллі. Ну, то все гаразд! (*Бере її за руку. Мовчить*). От ми з тобою сидимо, як отой князенко в казці сидів на безлюдній скелі посеред моря... і на супереки всьому світові хочемо збудувати собі хату. На супереки всьому, що вимагають од людей закони та звичаї і навіть здоровий людський розум. І все ж ми щасливі. Хіба це не дивно?.. А через віщо так? Та просто через те, що ми того чесно хочемо.—Ну, давай ще поміркуємо про практичний бік справи. Найсамперед твої опекун!

Кітті. Йому до мене діла немає!

Віллі. Чи він своє право тьоті А... (*Збенітсь жився і змок*).

Кітті. Кажи спокійно це ім'я, Віллі!.. Ми часто будемо його казати. Тоді тільки зникне всяка тінь між нами.

Віллі. Вона зникне,—правда?

Кітті. Думаю, Віллі, що зникне. Принаймні од мене ти не почувеш ні найменшого докору.

Віллі. Ну, то нічого й не було. (*Нішком*). Про те не треба думати... Так, так... А рано вранці піду до Вейсе... він казав мені, що я можу якусь чудову роботу мати... Як тільки одружимося, то зараз поїдемо за море.

Кітті. Ах, так,—далеко, далеко поїдемо.

Віллі. І, будь ласка, голубко, не думай, що це й буде наша хата... ми тільки цю ніч тут у гостях.

Кітті. Ах, це чудово... тут наче моторошно в цій темряві. Що то? (*З вулиці чути невірне викання й юмін*).

Віллі. Та що ж там?.. Мабуть п'яного в поліцію ведуть.

Кітті. Страшно мені... будь ласка, зроби, щоб видніше було!

Віллі. Зараз! (*Засвічує мостру*).

Кітті (*озирається навкруги*). Яка тут огидна пишнота! (*Голін на вулиці ніби стихає*).

Віллі. Подумай же, що в цій труні з килимів хотів я жити.

Кітті. А скільки зброї!

Віллі. Не лякайся! Завтра ми переїдемо в отель і почнемо працювати, щоб заплатити за всю цю погань. Але ти справді віриш, що я ще здатний до чогось?

Кітті. О, ти так багато можеш!

Віллі. Так, так, хвала Богові! Я це почуваю... отут рука, глянь, ось—ха-ха-ха-ха!—вона знову стала гнучка, ха-ха-ха-ха! (*Радісний сміх раптом уривається і він говорить нишком*). Не думати про те...

Кітті. О, смійся! Ще смійся!

Віллі. Чого це тобі схотілося?

Кітті. Тому, що.. тому що ти мабуть так сміявся тоді, як тебе звано молодим Зіґфрідом.

Віллі. О, як би вернувся той час! Як би... (*Потягається*). Ах, яке величезне щастя почувати себе знову чесним! (*Метушню та галас на вулиці стає чутніше*). Що це там знову?

Кітті (*пригортається до його*). А може то по мене йдуть?

Віллі. Хай спробують! Ти візьмеш спис, а я сокиру, а з поганих малюнків зробимо барикади. (*Підходять обое до вікна*). Ого, яка юрба!

Кітті. Глянь, вони йдуть сюди, до нас! (*Раптом дуже задзвонено в дзвоник у надвірних дверях. Кітті скрикує і дуже горнеться до його*). По мене йдуть! По мене!

Віллі. Заспокойся, серце! (*Одчиняє вікно і чукає*): Що там?

Голос Крамерів. Віллі, одчини!

Віллі. Що сталося?

Гол. Крам. Одчини швидче!

Віллі (*зачиняє вікно*). Не турбуйся! Сховайся!

Це мій друг. Він з дому од наших прийшов.

Кітті йде за завіси в спочивальню. Віллі виходить. Тихо. Кітті виходить з-за завіс і важко дихаючи, прислухається. Раптом чути, як несам вито скрикнув Віллі. Тоді знов тихо. Чути важку ходу. Кітті йде в куток.

СЦЕНА II.

Кітті, Віллі, згодом Крамер.

Віллі вбігає; обличчя в його стало страшне з муки; з жахом дивиться на двері і махає руками, мов одштовхує. Туди! Туди несіть! Не сюди! Не сюди! Замикає двері і, не зводячи з їх очей, поступається до каміну. Там стає, загнувши очі руками, мов шукає рятунку. За сценою чути приглушений гомін і важку ходу,—йдуть у спочивальню. Якийсь час гомін чути з середини спочивальні, звідти, де стоїть ліжка; потім усе помаду стихає, бо пішли.

Кітті (*вибігає, стиснувши руки*). Віллі, що... що... (*Не маючи відповіді, вона, хитаючись, несміливо йде до спочивальні*).

Крам. (*блідий як стіна, тяжко зажушений, виходить звідти; одяга на йому в грязі*). Так, так, Віллі.

Кітті (*іде повз його, піднімає завісу і раптом скрикує. До Крамера глухо*). Вона вмерла?

Крам. Що... що... хто ви?

Кітті. Все одно... Вона вмерла?

Крам. Мабуть!

Кітті. Як ви її знайшли?

Крам. Ішов до Віллі, щоб він поміг мені знайти її, аж тут вони її витягли.

Кітті. По лікаря послано?

Крам. Поліція мабуть приведе. Та пізно вже. (*Сідає на край кинати спереду*).

Віллі (*насилу говорить*). Кітті!

Кітті. Що, Віллі?

Віллі. Дома в мене мати. Вона страшно турбується за цю дівчину. Ти зважишся тепер, уночі, поїхати до неї й сказати?

Кітті. Еге, Віллі.

Крам. Ще буде час їй сказати.

Віллі (*стоючи поруч із ним, тихо*). Я хочу її одіслати, розумієш? Те, про що ми з тобою будемо говорити...

Крам. Про що говорити?

Віллі. Так їдь же, голубко! Швейцарова жінка може тебе провести. Вона, може, дасть тобі в що вдягтися. Іди ж, іди і зоставайся в мамі. Ти в пригоді станеш старій. (*Всміхається*). А вранці побачимось.

Кітті. Ах, Віллі! (*Підходить до його*).

Віллі. Не торкайся до мене!

Кітті (*зачула щось страшне*). Віллі! (*Дивиться на його пально і виходить*).

СЦЕНА III.

Віллі, Крамер замислився.

Віллі. Так, так, зникла моя остання надія. Так, так! Що ж тепер? (*Стає навколійки перед завісою і припадає до неї обличчям*). Клерхен, змилосярдися! Я зробив подло, правда, але я не розумів, що робив!.. Я думав, що ти так мало на це зважатимеш, як і я!.. Я ж не знав, що діялося в твоєму серденьку, як воно стискалося... Клерхен, я не хочу бути твоїм убийцею.

Крам. (*мов до божесвільного*). Ти, Віллі?

Віллі (*схоплюється*). А, ти тут! Слухай же! Ти багато за-для мене зробив! Ти день і ніч працював на мене, ти бігав по людях і позичав за-для мене гроші, ти через мене тернів голод і хо-

лод, ти через мене знівечив усе своє життя,— зроби ж тепер ще останню послугу—вбий мене!

Коам. Що тобі, Віллі?

Віллі. Так, так, я більше не брешу. Я знову став чесним! Ось, ось... *(Рвонувши, розсуває завіси; ліхтарь погас, горить одна свічка; на ліжкові лежить мертва Клеркен).* Он що я зробив! Це я зробив!

Крам. *(починає розуміти).* Ти в мене... мою...

Віллі. Я, я звів твою молоду... Ну, так же, так!.. А вона пішла і втопилася перед моєю хатою... Зрозумів тепер?..

Крам. Ти... ти... ти... *(Ханає за груди й трусить).* Ти пес... ти пес!... *(Бігає по хаті, шукаючи чогось).* Убити! *(Ханає боеву сокиру зо стіни. Віллі притуляє руку до рота, хоче сісти на крісло, але не встиг і падає додола 'обличчям униз).*

Крам. *(широко розплющеними очима дивиться на його).* Кров! Кров! Я ж не вбивав тебе! Я ж тільки хотів убити! Віллі, ні, я теж не хочу бути душогубом! Віллі, прокинься! Віллі, любий, благаю тебе!.. Подумай, як що ти вмреш, то нащо ж тоді все? Господи, та чого ж це лікарь не йде? Як що лікарь не прийде, то він же вмре! І я... *(Прислухається, навколішках).* Дихає... дихає... Віллі, потягни ще кілька хвилин, лікарь прийде. Ще хвильку, любий! *(Вибігає з хати).*

СЦЕНА IV.

Віллі сам.

Віллі *(насилу підводиться навколішки, показує кудись правою рукою).* Там... ліс горить... Ат, дурниця! О... зовсім уже близько! *(Проводить рукою по губах і дивиться на руку).* Еге! Край приходить! Нікого тут нема?.. Так, так, мене занадто люблено за життя... через те і вміраю самотний!..

А ще ж треба так багато намалювати! Зараз же візьмуся до роботи! (*Насилу встає, бачить мертву і радісно всміхається*). О, яка ж вона гарна! Лежить і спить! Як ручка, лягла прекрасно! Це зараз треба, зараз... швидче... так! (*Хитаючись, підходить до мольберта, тремтячою рукою бере вульвовий олівець; часом притуляє хусточку до губів*). Так... а ота лінія.. Яка краса! (*Страх обніма його все дужче*) Та ні ж! Не вмиру! Я хочу працювати! Я... хочу працю... (*Падає навznak, хитаючися за мольберт і тягне його за собою*).

Завіса.

Драми й комедії.

Переклад під редакцією Б. Грінченка.

- 1 **Ібсен Г.** Підпори громадянства. Ком. на 4 дії, пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 16 мая 1907 № 5693. Ц. 30 к.
- 2 **Ібсен Г.** Ворог народів. Ком. 5 д. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 11 окт. 1907. № 10606. Ц. 30 к.
- 3 **Ібсен Г.** Примари. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 нояб. 1907. № 16712.
- 4 **Шрбо О.** У золотих кайданах. Ком. 3 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 7 янв. 1908. № 1864.
- 5 **Метерлінк Ш.** Монна Ванна. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 18 дек. 1907. № 1865.
- 6 **Зудерман Г.** У рідній сем'ї. Др. 4 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 февр. 1908. № 1987. (Прав. Вѣстн. 16 марта 1908, № 62).
- 7 **Ібсен Г.** Нора. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2659. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
- 8 **Ібсен Г.** Гедда Габлер. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908. № 2651. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
- 9 **Гауптман Г.** Візник Геншель. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 марта 1908, № 3117. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80)
- 10 **Шніцлер А.** Забавки. Др. 3 дії. Ц. 30 коп. Пер. Б. Грінченка. Дозв. до вистав 28 юля 1908, № 7014.
- 11 **Шіллер Ф.** Вільгельм Телль. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ціна 30 коп.
- 12 **Ібсен Г.** Жінка з моря. Др. 5 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 сент. 1908, № 8355.
- 13 **Гауптман Г.** Перед сходом сонця. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп.
- 14 **Зудерман Г.** Кінець Содомові. Др. 5 д. Пер. М. Загірньої. Ціна 30 коп.
- Б. Грінченко.** Драми й комедії. I. Ясні зорі. Др. 5 д. II. Нахмарило. Ком. 3 д. III. Степовий гість. Др. 5 д. IV. Серед бурі. Др. 5 д. V. Арсен Яворенко. Др. 5 д. Ц. 1 р. 50 к. Дозв. до вист. перші чотири 1 мая 1902, № 3654—3657, а остання по рукопису, без третьої дії, під заголовком: „На громадській роботі“ 16 февр. 1904, № 1780.
- Грінченко Б.** На новий шлях. Др. 5 д. Дозв. до вист. 5 юня 1906, № 5216 („Прав. Вѣст.“ 1906. № 141). Ц. 30 к.
- Грінченко Б.** Миротворці. Жарт на 1 дію. Ц. 10 коп. Дозв. до вист. в 27 авг. 1908, № 7896.

Видання Товариства „ПРОСВІТА“:

1. Драгоманов М. Про українських козаків, татар та турків. З додатком про життя Драгоманова. Ціна 8 коп.
2. Земельна справа в Новій Зеландії. Переказала М. З. Ціна 2 коп.
3. Левицький М. Як рятуватися при наглих випадках та казідтвах З малюнками. Ц. 3 к.
4. Календарь „Просвіти“ на р. 1907. Ц. 15 к. (Випродано)
5. Загірня М. Як визволилися Північні Американські Штати. З портретом Вашингтона і картою. Ц. 15 к.
6. Дорошенко Д. Оповідання про Ірландію. Ціна 8 коп.
7. Загірня М. Страшний ворог. Про горілку. Ц. 5 коп.
8. Франко Ів. Ліси та пасовиська. Оповід. Ціна 3 коп.
9. Грінченко Б. Про грім та блискавку. З малюнк. Ц. 4 к.
10. Капельгородський П. Українці на Кубані. Ціна 5 коп.
11. Грінченко Б. Братства і просвітна справа на Україні за польського панування до Б. Хмельницького. Ц. 5 к
12. Календарь „Просвіти“ на рік 1908. Ціна 25 коп.
13. Іваницький Б. Як збутись ярів та пісків. Ціна 4 к.
14. „Веселка“, одривний календарь на р. 1908. Ц. 50 к.
15. Луїнович В. Сем'я у звірів, птиць, комах, риб та гадів. Переклав П. Є. З малюнками. Ц. 10 к.
16. Сьогобочній Г. Морські огні. Про маяки. З малюнками. Ц. 5 к.
17. Грінченко Б. Про пустині. З малюнками. Ц. 8 коп.
18. Маркович Д. На Вов'юму хуторі. Оповід. Ц. 3 коп.
19. Маркович Д. Іван з Буджака. Шматок. Опов. Ц. 4 к.
20. Левицький М. Забув. Щастя Пейсаха Лейдермана. Два оповідання. Ц. 4 к.
21. Корольов В. Як годувати худобу. З малюнками. Ц. 10 к.
22. Загірня М. За рідний край. Про Жанну д'Арк. З малюнками. Ц. 7 коп.
23. Спартак. Оповідання про римських невольників. За Боголюбовим переказали К. Ціна 5 коп.
24. Костомаров М. Чернігівка. Бувальщина XVII в. Переклад з передмовою Б. Грінченка. Ціна 40 коп.
25. Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його та діла. З портретами й малюнками Ціна 10 коп.

А. Кримскій Українская граматика. Научно-практический курсъ. Изданіе составляетъ собственность Т-ва „Просвіта“. Томъ I., выпускъ 1, цѣна 1 руб. 10 к., выпускъ 2 и 6-й ц. 65 коп. Томъ II, выпускъ 1, цѣна 65 коп.

Книжки ці продаються в Українській книжарні журн. „Кіевская Старина“ (Київ, Бозак. 8).

Видавництво „ЧАС“

Серія перша.

1. М. Левицький. Злочинниця, ц. 3 к. 2. Г. Де-Мопасан. Батько Мілон, ц. 3 к. 3. М. Гелешов. Скрута, ц. 3 к. 4. Б. Прус. Живий телеграф, ц. 1 к. 5. К. Миксат. Син чи пасинок? ц. 2 к. 6. А. Фогацаро. Срібний хрестик, ц. 2 к. 7. Р. Кіплінг. Бунтарь Моті-Гюй, ц. 3 к. 8. Г. Бетге. Марійка, ц. 1 к. 9. А. Гарборг. Помста, ц. 3 к. 10. Рідні струни. (Збірка віршів), ц. 4 к.

Серія друга.

11. П. Ротарь. Не в руку, ц. 3 к. 12. О. Мірбо. Бродяга ц. 2 к. 13. А. Чехов. Лихо, ц. 2½ к. 14. М. Родзевичова. Мотлох, ц. 5 к. 15. Й. Лі. Дві матері, ц. 1 к. 16. Д. Чамполі. Сільська вчителька, ц. 4 к. 17. А. Рейзін. У найми ц. 2 к. 18. Виборний Макогоненко. В суді, ц. 3 к. 19. І. Вазов. Павло, ц. 1 к.

Готується до друку третя серія книжок, у яку ввійдуть оповістання видатніших європейських письменників. Книжки коштуватимуть од 1 до 5 коп. Хто замовляє на 1 карб. на складі—Київ, Прорізна 20, Укр. книг Літ-Наук Вістника“,—той за пересилку не платить, а хто замовляє на 3 карб., той одержить безплатно цілу серію (10 книжечок). Книгарям звичайна знижка.

П'ять відсотків прибутку од продажу виданнів „ЧАСУ“ буде призначено на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві. Обидві серії (20 назв) без пересилки коштують 50 коп.; гроші можна вислати марками.

„РІДНИЙ КРАЙ“

українська тижнева часопись.

При Рідному Краєві виходить додатком

„Молода Україна“

щомісячна часопись для дітей старшого й меншого віку. Плата на рік за обидва видання—4 карб., на півроку—2 карб., на 3 місяці—1 карб., за грانیцю на рік 6 кар., на півроку—3 карб. Передплата на „Молоду Україну“ окреме від „Рідного Краю“ на рік 2 карб., на півроку 1 карб., за грانیцю на рік 3 карб.

Обох виданнів редактор О. Косач (Олена Пчілка).

Контора і редакція: Київ, М.-Благовіщенська ул., 97. Для ознайомлення з часописею „Рідний Край“—одно число висилається дурно.

РАДА

(Рік видання четвертий) щоденна українська газета непартійного демократично-поступового напрямку
Додаток на рік 1909:

НА РІК
6
КАРБ.

М. Аркас

Історія України-Руси

Пробні числа висилаються дурно. Адр.: Київ, В. Підвальна 6.
Редактор *М. Павловський*, Видавець *Є. Чикаленко*.

Видавництво „Український Учитель“.

- Ч. 1. **Гр. Шерстюк**. Українська граматика для шкіл. Частина I. 20 к.
„ 2. **С. Чернасенко**. Про небо. Частина I. 20 к.
„ 3. „ Діткам. Казки й вірші 10 к.
„ 4. „ Як вродилася пісня. Казка 3 к.
„ 5. „ Убогий жид. Казка. 2 к.
„ 6. **З. Топеліус**. Пустун Розбишаченко. Казка з мал. Переклав Б. Грінченко. 2 к.
„ 7. **Бр. Грім**. Казки. Книжка I. Переклав Гр. Шерстюк. 3 к.
„ 8. **С. Чернасенко**. Граматка. (Букварець) 5 к.
„ 9. **О. Кониський**. Арихметика для українських шкіл 10 к.
„ 10. **Б. Грінченко**. Про книги. Як їх вигадано друкувати 10 к.
„ 11. **М. Загірня**. Який був лад в Афинській державі 10 к.
„ 12. **Світло**. Літературний ілюстрований збірник для дітей. Зредагував і улжив Гр. Шерстюк 35 к.
на кращім папері 60 к.
„ 13. **В. Корольов**. Про людське тіло. З мал. 15 к.
„ 14. **З. Топеліус**. Казки. Поперекладав Б. Грінченко. З мал. І. Бурячка. 8 к.
Незабаром вийдуть з друку:

С. Чернасенко. Про небо. Частина II.

Гр. Шерстюк. Українська граматика для шкіл. Част. II.

Видавництво випустило серію листовн. картон з мал. Г. Коваленка.

Acme
Bookbinding Co., Inc.
300 Summer Street
Boston, Mass. 02210

